

10. дн біл 05.12.2024 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики початкової освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: Формування ціннісного ставлення до природи в учнів
початкових класів засобами етнопедагогіки

Виконала:

Тутік Софія Юріївна
(прізвище, ім'я, по батькові)
013 Початкова освіта
(спеціальність)

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
(вчений ступінь, вчене звання, посада)
Мозуль Ірина Вікторівна
(ініціали, прізвище)

Консультант:

(вчений ступінь, вчене звання, посада)

(ініціали, прізвище)

Допущено до захисту

"3" грудня 2024 р.

Завідувач кафедри

І.В. Зенченко
(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: «6» грудня 2024 р.

Національна оцінка

Кількість балів: 64

Оцінка ECTS D

Підписи членів комісії:

Ірина Вікторівна Мозуль (Мозуль І.В.)
Софія Юріївна Тутік (Тутік С.Ю.)
Олександр Олександрович (Олександр О.О.)
Ірина Вікторівна Мозуль (Мозуль І.В.)

Глухів – 2024 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	6
1.1. Підходи, що ґрунтуються на цінностях, у проблемах взаємодії людини і природи.....	6
1.2. Огляд поняття «ціннісне ставлення» в психолого-педагогічних дослідження.....	10
1.3. Роль етнопедагогіки у формуванні ціннісного відношення до природи в учнів початкових класів	20
Висновки до першого розділу	26
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ	27
2.1. Дослідження та результати сформованості ціннісного ставлення до природи у школярів початкових класів.....	27
2.2. Організація та аналіз методики становлення ціннісного ставлення до природи учнів молодшої школи за допомогою етнопедагогіки.....	39
Висновки до другого розділу	49
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку Нової української школи природничі дисципліни займають важливе місце в освітньому процесі початкової школи, слугуючи основою для формування екологічного виховання учнів. Вивчення типової освітньої програми для Нової української школи демонструє, що ключовими завданнями природничої освіти є виховання любові та шанобливого ставлення до природи рідного краю, України та планети Земля. Ці завдання є пріоритетними й успішно реалізуються в навчальному процесі.

Згідно з Концепцією НУШ, особлива увага приділяється формуванню ціннісного ставлення і світогляду, які є основою для щасливого життя і гармонійної взаємодії з суспільством і природою. Виховання спрямоване не тільки на особисту відповідальність, а й на турботу про розвиток і благополуччя країни та всього людства, а також на зміцнення української ідентичності. Молодший шкільний вік вважається оптимальним для усвідомлення своєї невід'ємної частки в природі та важливості збереження її цілісності. Саме в цьому віці діти повинні змінити своє ставлення до природи, переосмислити свою діяльність та життєві цінності.

Етнопедагогіка має значний потенціал у вихованні ціннісного ставлення до природи. Український народ накопичив унікальний досвід взаємодії з природою, основою якого є повага, шанування та обожнення як живої, так і неживої природи. Проблеми виховання ціннісного ставлення до природних об'єктів вивчалися у працях таких науковців, як О. Колонькова, Г. Тарасенко, С. Скрипник, Н. Ігнатовська. Їх дослідження спрямовані на використання методик, які активізують механізми сприйняття природи як частини особистісної ціннісної системи. У наукових роботах С. Жупаніна, Г. Марочко, З. Плохій досліджувалася проблема взаємодії особистості з природою,

акцентуючи увагу на пізнавальній активності, емоційній сфері та екологічно обґрунтованій поведінці.

Теоретичні та практичні аспекти екологічно доцільної поведінки особистості молодшого школяра розглянуті в роботах О. Крюкової, А. Колишкіної та О. Шевчук. Питання виховання учнів за допомогою української народної культури досліджували такі науковці, як М. Драгоманов, О. Духнович, М. Костомаров, П. Куліш, І. Огієнко, В. Сухомлинський і К. Ушинський. Серед сучасних дослідників української народної педагогіки варто відзначити О. Вишневського, Л. Гуцан, В. Кузя, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, В. Тименка та К. Чорну. Враховуючи актуальність проблеми, зокрема недостатню розробленість у теорії та практиці освітнього процесу для учнів початкових класів, а також протиріччя між можливостями молодших школярів у формуванні ціннісного ставлення до природи й багатим потенціалом етнопедагогіки, але браком методичних підходів до цієї теми, було визначено тему магістерського дослідження: «Формування ціннісного ставлення до природи в учнів початкових класів засобами етнопедагогіки».

Метою магістерського дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності використання засобів етнопедагогіки для формування ціннісного ставлення до природи в учнів початкових класів.

Для досягнення мети було визначено такі *завдання*:

1. Провести теоретичний аналіз ціннісних підходів до взаємодії людини з природою та визначити поняття «ціннісне ставлення до природи» у контексті початкової школи на основі психолого-педагогічної теорії.

2. Дослідити вплив етнопедагогіки на процес формування ціннісного ставлення до природи у молодших школярів.

3. Вивчити рівень сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів під час практики у початковій школі.

4. Експериментально перевірити ефективність методики формування

ціннісного ставлення до природи за допомогою етнопедагогіки.

Об'єктом дослідження є процес формування ціннісного ставлення до природи у молодших школярів, а *предметом* — методика, заснована на етнопедагогіці, що сприяє формуванню ціннісного ставлення учнів до природи.

Для реалізації мети дослідження було використано комплекс методів:

- теоретичні: аналіз педагогічної, методичної та психологічної літератури, дослідження фахових видань.

- емпіричні: спостереження за навчальним процесом, анкетування, тестування.

- методи математичної статистики: визначення середніх величин, реєстрація результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному: вперше було визначено та експериментально перевірено методику формування ціннісного ставлення до природи учнів початкової школи через етнопедагогіку; уточнено сутність поняття «ціннісне ставлення до природи» стосовно учнів молодших класів.

Подальшого розвитку набули ідеї щодо співпраці школи і сім'ї у процесі формування екологічної свідомості молодших школярів через етнопедагогічний підхід.

Апробація. Основні положення магістерського дослідження апробовано у формі доповідей і виступів на конференціях і семінарах: Всеукраїнська інтернет- конференція молодих учених та студентів «Концептуальні підходи формування емоційного інтелекту у здобувачів освіти» (м. Глухів, 9 листопада 2024 року);

Структура та обсяг роботи: магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінки, з яких 54 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Підходи, що ґрунтуються на цінностях, у проблемах взаємодії людини і природи

Ставлення до природи є відображенням культурних та ціннісних уявлень, що формуються в процесі розвитку людства. Природа може сприйматися різними способами: як об'єкт поклоніння або як ресурс, який людина намагається контролювати. Проте існують й інші підходи до природи, які базуються на позитивних моральних і культурних орієнтаціях, спрямованих на гармонійне співіснування. Пошук цих підходів є частиною еволюції людської культури, де минуле і сучасне взаємодіють, створюючи нове підґрунтя для екологічного світогляду. Нова парадигма освіти наголошує на необхідності поєднувати знання з моральними принципами, розвиваючи не тільки пізнавальні, а й емоційно-ціннісні аспекти особистості. Завданням культури є створення умов для гармонійного життя людей, з урахуванням моральних критеріїв, що допомагають уникнути стихійних соціальних процесів, особливо в умовах розвитку технологій, здатних призвести до масштабних катастроф. Сучасна цивілізація несе моральну відповідальність за поширення принципів гуманізму і застосування їх до всього живого на планеті. У середині людських спільнот важливо розвивати культурність і моральність, оскільки відсутність духовних цінностей обмежує розвиток суспільства, перешкоджає справжньому спілкуванню та взаєморозумінню. Важливо, щоб знання і вміння людини були осяяні людяністю та здатністю розуміти інших.

Тарасенко підкреслює, що найбільш правильний підхід до взаємодії людини і природи ґрунтується на таких положеннях: природа є не лише умовою існування людини, але й її смисловою межею; гармонія з природою можлива лише через визнання її самоцінності; справжня творчість — це співтворчість з природою, де людина і природа є єдиним цілим. [72].

Протягом усієї своєї історії людство розвивається у природному середовищі, постійно взаємодіючи з ним. Люди використовують природні ресурси, змінюючи навколишнє середовище відповідно до своїх потреб. Цей вплив залежить від розвитку матеріального виробництва, науки і техніки, громадських потреб і характеру суспільних відносин. Водночас взаємодія з природою, особливо без глибоких знань про її закони, може призвести до того, що людина, прагнучи досягти короткострокових цілей для забезпечення своїх біологічних потреб, шкодить природі, яка є основою її існування. Це, в свою чергу, часто має непередбачувані наслідки, іноді навіть протилежні тим, яких сподіваються досягти. З етимологічного погляду, слово «природа» походить від термінів, що позначають рід, спільноту, народження, а тому це поняття є тісно пов'язаним з людиною та її природою. У найширшому розумінні природа включає все існуюче, весь світ у його безмежній різноманітності. Вона охоплює не лише фізичну реальність, але й людське суспільство. Природа — це все, що існує незалежно від людини: вона не має початку чи кінця, вона вічна, безперервно змінюється і рухається, охоплюючи весь Всесвіт. [71]. Природа також може розглядатися як об'єкт науки, зокрема як сукупний об'єкт природничих наук, або природознавства. В такому контексті природа визначається як сукупність об'єктивних умов існування людства і навколишнього середовища, що частково протистоїть суспільству. Це розуміння підкреслює природу як важливу частину матеріального світу, яка взаємодіє з людським суспільством, становлячи частину системи відносин між людиною, суспільством і об'єктивною реальністю.

У цьому контексті поняття «природа» та «природне середовище» мають

важливе практичне та психологічне значення, оскільки акцентується увага на тій частині світу, де людина є центром, і яка є середовищем її існування, вивчення і перетворення. Природа виступає як складова частина світової цілісності, основа буття людини та суспільства, а також як предмет людської діяльності і середовище, в якому ми живемо.

У дітей молодшого шкільного віку є характерною особлива єдність знань та емоційних переживань. Це створює можливості для формування у них відповідального ставлення до природи, закладаючи надійні основи для подальшого розвитку екологічної свідомості. [14].

Василь Сухомлинський, видатний український педагог, підкреслював особливу роль природи у формуванні культурного і духовного світу дитини. Він вважав, що природа є джерелом натхнення, основою дитячого мислення, чуттєвого сприйняття і творчості. Проте сам факт існування природи, за його словами, не гарантує виховного впливу. Для того щоб дитина навчилася розуміти природу, відчувати її красу і гармонію, потрібно з дитинства допомагати їй пізнавати цей світ. Тільки у взаємодії з природою, під керівництвом уважного вихователя або батьків, у дитини формуються любов до навколишнього середовища, естетичне сприйняття та здатність цінувати прекрасне. [70].

Формування нового ставлення до природи та світоглядної свідомості людини є важливим завданням сучасної освіти. Василь Сухомлинський зазначав, що школа майбутнього повинна максимально використовувати все, що дає природа, для гармонійного розвитку особистості. Разом із тим, він наголошував на необхідності берегти та примножувати природні багатства, адже лише через дбайливе ставлення до довкілля людина зможе розкрити його потенціал для свого розвитку. [69, с. 123]

Краса природи відіграє важливу роль у формуванні моральних цінностей, зокрема почуттів обов'язку та відповідальності за її збереження. Вона спонукає до активної природоохоронної діяльності, що має виховуватися

з раннього дитинства. Так, педагог Григорій Ващенко підкреслював важливість знайомства дитини з природним світом буквально з перших років життя: свіже повітря, небо, дерева, квіти та тварини створюють у малечі радісні відчуття, які закладають основи любові до рідної природи. [8].

В умовах сьогодення, актуальність взаємодії людини та природного середовища ставить перед школою завдання виховання в учнів відповідального ставлення до природи. Ця робота має розпочинатися ще в початковій школі та бути системною — включати навчальну та позакласну діяльність. Чим раніше дитина навчиться розуміти правила поведінки в природі, тим глибшими стануть її знання і більш стійким — відповідальне ставлення до довкілля. У цьому важливу роль відіграють як педагоги, так і батьки, які разом можуть прищепити дітям любов до природи та прагнення її берегти. [35].

Ставлення людини до природи є відображенням тих цінностей, які формувалися в процесі культурного розвитку людства. Цінності лежать в основі культури, а культура, у свою чергу, допомагає людині зрозуміти природу не тільки як матеріальний ресурс, а й як джерело духовного багатства. Усвідомлення природи як цінності вимагає гармонійного підходу до взаємодії з нею, де повага і відповідальність стають головними принципами.

Цінності визначають наше ставлення до природи, адже вони впливають на те, як ми оцінюємо її значущість і як спрямовуємо свою поведінку в цьому середовищі. Протягом історії людство формувало специфічний набір цінностей, які змінювалися залежно від рівня суспільного розвитку. Ці цінності впливають на перетворення загальноприйнятих ідеалів у власні життєві принципи, допомагаючи людині усвідомити свою відповідальність за збереження довкілля.

Культура і природа — це не протилежності, а взаємодоповнюючі елементи. Розвиток культури не заперечує природу, а навпаки, надає їй нового сенсу і підкреслює її значення для формування особистості. Природа виступає

не лише джерелом матеріальних благ, але й особистісною цінністю, яка сприяє розвитку моральних, естетичних і духовних якостей людини. Виховання поваги до природи через культуру дозволяє створювати гармонійний зв'язок між людиною і навколишнім світом, де панує баланс між використанням і збереженням природних ресурсів.

Цей підхід вимагає усвідомлення того, що людина — частина природи, а не її володар. Бережливе ставлення до довкілля — це не лише питання виживання, а й показник нашої людяності та культурного рівня.

1.2. Огляд поняття «ціннісне ставлення» в психолого-педагогічних дослідженнях

Людина у своїй діяльності постійно взаємодіє з природою та суспільством, адже її дії завжди продиктовані певними потребами. Вони залежать від властивостей об'єктів, які можуть бути корисними чи шкідливими для неї. Ставлення людини до об'єктів навколишнього середовища — це своєрідний відгук, що виникає в її свідомості як відповідь на зв'язок між суб'єктом (людиною) та об'єктом (світом), який відповідає її інтересам і потребам. Ставлення є виразом поведінки людини щодо важливих для неї речей або явищ. У філософії цей термін використовується для опису взаємозв'язку між людиною і світом, підкреслюючи їхню взаємодію і взаємозалежність. Такі установки можуть мати складну структуру, яка не завжди легко піддається аналізу, але вони проявляються через поведінку і висловлювання. Формування ставлення до природи на основі цінностей — це процес, що включає моральні та культурні орієнтири. Це не лише практичне завдання, але й частина екологічного світогляду, який допомагає гармонійно інтегрувати природу в життя сучасної людини, виховуючи в ній відповідальність і повагу до довкілля. [77].

Ставлення людини до природи завжди визначалося різними цінностями. Тому на початку 20 століття М. Басов, В. Бехтерев та О.

Лазурський започаткували теоретичний підхід до аналізу індивідуального ставлення до дійсності. Зокрема, вони спробували визначити зміст понять і класифікувати ставлення відповідно до його об'єкта. У психології особистості категорію «ставлення» розглянув і обґрунтував М. Мясіщев, який довів, що. «Психологічні установки являють собою активну вибіркову позицію особистості, яка визначає особистісний характер діяльності та поведінки індивіда» [54]. Питання психологічних установок розглядає Б. Ромов. За термінологією цього вченого, ці психічні явища називаються «суб'єктивними установками особистості»; на думку Ю. Приходька, суб'єктивність установок означає, що вони належать особистості як соціальному суб'єкту. Суб'єктивні установки формуються і розвиваються в процесі накопичення та інтеграції життєвого досвіду людини. У ході розвитку суб'єктивних ставлень формуються специфічні форми інтересів, уподобань, системи поглядів. Суб'єктивні установки залишають свої сліди в усіх психічних процесах, станах і властивостях; на думку Б. Ромова, суб'єктивні установки виконують функцію «кістяка» суб'єктивного світу особистості. У процесі його розвитку також формуються певні звички, поведінкові стереотипи та способи ставлення до інших. Будь-який вчинок людини, якщо він дійсно належить автору, з авторської точки зору. Якщо це дійсно соціально значущий вчинок, то він стає реакцією на вчинки інших. У Філософській енциклопедії «цінність» трактується як «філософське і соціологічне поняття, що означає, по-перше, позитивну або негативну значущість, яку має об'єкт на відміну від його буттєвих і якісних характеристик (предметна цінність), по-друге, нормативний, наказовий і оціночний аспекти феномену суспільної свідомості (суб'єктивна цінність або цінність свідомості)» [77, с. 462]. [77, р. 462].

Питання цінностей досліджує В. Тугарінов, який класифікує цінності на дві групи: цінності життя та цінності культури (матеріальні та духовні цінності). Окремо він виділяє групи цінностей, які складають феномен соціально-політичних цінностей та сутність умов життя і засобів їх

підтримання. Дослідник також виділяє два рівні цінностей: цінності, які відображають розуміння людиною сенсу життя і свободи, та цінності, які обслуговують інтереси і потреби людини [75].

Важливість проблеми цінностей визначається обставинами життя, соціальним вибором, нерозривно пов'язана з теорією діяльності та теорією соціальних відносин, а також тісно пов'язана з проблемою розуміння форм організації соціального порядку та необхідністю створення соціальної інтеграції. Основна проблема цінностей пов'язана з питанням про людину як особистість. Специфіка цінностей, їх прояву і функції в суспільстві визначається і реалізується не суб'єктно-об'єктними, а насамперед інтерсуб'єктними відносинами. Саме відношення між суб'єктом і об'єктом з точки зору їх значущості, а не цінності, визначає специфіку їх оцінювання. Це дає можливість чітко розмежувати оцінку як суб'єкт-об'єктне відношення і поняття цінності, яке фіксує найбільш загальний тип відносин між суб'єктами на всіх рівнях, від індивіда до суспільства в цілому, і відіграє в суспільстві зворотну нормативно-регулятивну роль.

На відміну від поглядів вищезгаданих науковців, А. Здравомислов обмежує цінності сферою духовної культури. «Світ цінностей – це, насамперед, у найширшому розумінні, світ культури, який є сферою духовної цілісності людини, її моральної свідомості, оцінки, що відображає міру її духовного багатства» [29, с. 160]. З цих причин автор вважає, що цінність за своєю суттю має властивість відносної самостійності. Соціолог доводить зв'язок між цінностями та людськими потребами й інтересами. На його думку, суспільна свідомість відображає суспільне життя крізь призму потреб та інтересів. По-перше, як певне об'єктивне явище природи, суспільства та індивідуального людського буття, яке є корисним і необхідним для людей, тобто має об'єктивне значення і тому виконує певні функції в житті людини, незалежно від нашого розуміння і ставлення до цих явищ; по-друге, як свідомість, що відображає ставлення до певних об'єктів як до певного виду [43,

с. 66]

У психологічних дослідженнях питання цінностей є одним із найфундаментальніших. Це пов'язано з тим, що система ціннісних відносин людини визначає її поведінку протягом усього життя. Наукове підґрунтя для вивчення психологічних аспектів цінностей заклали праці психологів І. Беха, Л. Виготського, Д. Леонт'єва, В. Лисенка, С. Рубінштейна та інших [5; 14; 42; 43; 60].

Сучасна педагогіка пропагує гуманістичні, світоглядні та духовні цінності, що характеризують особистість як ідейного фундатора нових суспільних відносин на етапі модифікації економічних і побутових умов існування громадянського суспільства; як зазначає А. Савіна, «зміна загальнолюдської освітньої парадигми включає головну мету освіти до джерел, що їх формують» [61, с. 101-106]. Більшість дослідників вважають, що цінності в освіті слід розглядати з двох рівнів перспективи: теоретичного та прикладного. На першому рівні цінності є теоретичним конструктом, який визначає стратегічні ідеали системи освіти та визначає загальний напрямок розвитку. На прикладному рівні вони є результатом визнання суспільних та освітніх цінностей. А саме, формування у кожного індивіда власної системи ціннісних пріоритетів та переконань [78].

Сучасна дослідниця О. Сухомлинська вважає процес залучення молоді до виховних цінностей надзвичайно складним і багатогранним. Тому вона радить педагогам враховувати такі особливості цього процесу:

- засвоєння нових цінностей має бути послідовним процесом;
- процес поступового розвитку ціннісної свідомості особистості вимагає регулярної переоцінки вже засвоєних цінностей
- у виховному процесі важливо, щоб кожен учень встановив власну ієрархію цінностей;
- у виховному процесі цінності мають реалізовуватися через «вимоги, що впливають із самих цінностей, підпорядкування свого життя цінностям»;

- засвоєння і розуміння сутності цінностей має відбуватися на інтелектуальному, емоційному та чуттєвому рівнях;

- індивідуальна система цінностей ефективно формується лише в ситуаціях, коли людина вільна у виборі цінностей з-поміж запропонованих варіантів [68, с. 106].

О. Василенко не мислить вирішення проблем сучасної української освіти без чіткого уявлення про систему цінностей. Цей науковець вважає, що цінності вказують вектор виховних зусиль, формують ідеали виховання та визначають зміст освіти. Він акцентує увагу на таких аспектах, як об'єктивація цінностей, ціннісні норми, їх класифікація та ідеологія [9, с.91-99]. Ціннісні норми сучасної освіти дослідник представляє наступним чином

- Абсолютні та вічні цінності: краса, свобода, благородство, мудрість, любов.
- Базові національні цінності: українська ідеологія, почуття національної гідності, історична пам'ять, любов до власної культури, мови, свят і традицій.
- Базові громадянські цінності - суспільна злагода, рівність можливостей, прагнення до особистої відповідальності.
- Цінності сімейного життя - гармонія у відносинах між поколіннями в сім'ї, спільність духовних інтересів членів сім'ї, демократичні відносини.
- Цінності особистого життя - внутрішня свобода, самоповага, гармонія між душею і зовнішньою поведінкою, творча активність.
- Екологічні цінності - самопізнання і переживання єдності з природою, участь у природоохоронній діяльності [9, с. 98-99].

На думку Г. Тарасенко, у ставленні людини до навколишньої дійсності спочатку має переважати естетичне ставлення до природного середовища за допомогою інформації, яке відповідно конструює відповідний характер поведінки, що формує систему цінностей [71, с. 205-209].

Ціннісні орієнтації мають переважно поведінковий характер. Поведінка людини є реалізацією її ставлення до світу. Стійкі, узагальнені ставлення людини, тобто характерологічні установки, складають основу

особистості; на думку Г. Люблінської, установки і відносини відображають особливий вид об'єктивного зв'язку між людиною і навколишнім їй природним і соціальним середовищем, між об'єктивною природою об'єкта і потребами суб'єкта. Вони містять інформацію про кореляції. Так, у них міститься інформація про значущість оточуючого об'єкта чи явища, його здатність задовольняти потреби та інтереси, здатність приносити користь і шкоду [51]

Ціннісні орієнтації або ставлення людини до дійсності - це система, що складається в результаті розвитку особистості, виховання та самовиховання. Залежно від того, наскільки об'єкти навколишньої дійсності є важливими для людини, в системі ставлень особистості існує ієрархія домінуючих і підпорядкованих відносин [68, с. 105-111]. Ціннісні ставлення є активними аспектами, що відтворюють ціннісні характеристики діяльності, в якій вони формуються, і є надбанням особистості. При цьому люди є суб'єктами різних сфер діяльності. Дане дослідження ґрунтується на визначенні поняття «ціннісне ставлення» К. Шевчука. Він визначає ціннісне ставлення як усвідомлений, заснований на індивідуальному досвіді, психологічний зв'язок з різними аспектами об'єктивної дійсності.

Отже, ціннісне ставлення людини є складною ієрархічною системою. У ній можна виокремити щонайменше три різні форми, які перебувають у процесі переходу з однієї в іншу, але вирішальна роль у регуляції поведінки належить вищому рівню.

На основі аналізу літературних джерел було визначено основні складові ціннісних орієнтацій людей (табл. 1).

Ці компоненти є структурними і загальновизнаними в теоріях освіти та виховання. Компоненти пізнання дають змогу людині правильно оцінити об'єкт чи явище, виробити власне ставлення до нього та отримати інформацію про його об'єктивну природу. Знання безпосередньо задовольняє лише одне бажання - отримати інформацію про природу об'єкта. Цінність має здатність задовольняти всі бажання, не тільки духовні, як знання, а насамперед матеріальні, вітальні [76,

с. 112]. Об'єкт стає об'єктом пізнання в той момент, коли він реально вписується в людську діяльність і набуває в ній певного значення. Пізнання пов'язане з цікавістю, а пізнавальна цікавість виникає до предметів і явищ тому, що вони увійшли в життя людей і набули в ньому певного функціонального значення [62, с. 13].

Таблиця 1.

Структура ціннісного ставлення особистості

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ		
Компоненти ціннісного ставлення		
когнітивний	емоційно-ціннісний	поведінково-діяльнісний
Ознаки компонентів		
пізнання	потреби	діяльність
мислення	мотиви	творчість
	інтереси	

Науково доведено, що пізнавальна діяльність людини починається з відчуттів і сприйняття. Однак такої інформації про об'єктивний світ недостатньо для задоволення різноманітних потреб практичної діяльності, яка потребує глибоких і всебічних знань про об'єкти довкілля. Вичерпну інформацію про об'єкт, його внутрішню сутність людина отримує за допомогою мислення - вищої абстрактної форми пізнання об'єктивної дійсності [44, с. 30].

Мислення - це процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних зв'язках і відношеннях [47, с. 156]. Мислення є вищим пізнавальним процесом у психіці людини. Це розумова і практична діяльність, що охоплює систему дій та операцій перетворювального і пізнавального характеру, втілених у формі творчого відображення людиною дійсності [51, с. 159].

Афективний та ціннісний компоненти відображають мотиваційну сферу особистості, яка є взаємозалежною від віку людини та характеризується постійними змінами ролі мотивації в поведінці та особистісному розвитку.

Мотивація виникає на основі усвідомлення людиною своїх потреб і є внутрішнім спонуканням до поведінки. Мотив - це реальне спонукання, яке змушує людину діяти в певній життєвій ситуації та за певних умов [44, с. 28].

Коли ми говоримо про «мотиви» або «спонукання», то зазвичай маємо на увазі фактори, які спонукають людей до дії. У найзагальнішому розумінні джерелом мотивації є бажання, що виникає на основі протиріччя між тим, що людина має, володіє або досягла, і тим, чого вона ще не має, не володіє або не досягла. Бажання мати, набувати і досягати є змістом потреб [44].

Поняття «потреби» відносять до компонента ставлення, оскільки основним елементом цього поняття є своєрідний зв'язок між суб'єктом, який відчуває потребу, об'єктом потреби і суб'єктом, що має певну структуру і виявляється у переживанні та потязі до об'єкта і активному прагненні оволодіти ним [64]. . Потреби є основним видом ставлення людини до об'єктивної дійсності і виражають зв'язок особистості зі значущими для неї об'єктами і ситуаціями. Як і будь-яке відношення, потреби виражають вибіркового зв'язок людини з різними сторонами навколишньої дійсності.

Психологією та педагогікою встановлено, що важливим мотивом людської діяльності є інтерес як вибіркова спрямованість людини на певний об'єкт, що виявляється в прагненні пізнати цей об'єкт і займатися саме цією діяльністю. Інтерес виступає стимулом активності особистості. Все, з чим бореться людина, виникає з її інтересу. Інтерес можна розглядати як вибіркоче емоційно-пізнавальне ставлення людини до предметів, явищ і подій навколишньої дійсності, а також до певних видів діяльності, що мають значення для розвитку особистості школяра.

Компоненти поведінки та діяльності відображають ціннісні ставлення особистості, сформовані в певному виді діяльності, і виступають

умовами відтворення ціннісного характеру цього виду діяльності. Суб'єктом соціальної діяльності, яка постійно розвивається і відтворюється, є людина.

Таке творення тягне за собою постійне збагачення не лише ціннісних характеристик самої діяльності, а й ціннісного ставлення особистості. Дослідник В. Поздняков стверджує, що ставлення - це відображення, психологічні еквіваленти і внутрішні моделі об'єктивних зв'язків. Ставлення реалізуються в діяльності. Іншими словами, ставлення - це модель зв'язку особистості з навколишнім світом у практичній діяльності. Діяльність людини - це свідома активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення мети [79, с. 71]. Важливе значення у формуванні ціннісного ставлення людини до довкілля має її творча активність. Саме вміння видозмінювати навколишнє середовище, перетворювати його на свій власний.

Творчість - це створення і відкриття нового, активне освоєння невідомого. Це прояв найвищої активності та самостійності людини. Творча сутність людини виражається як у процесі трудової діяльності, так і в усьому ставленні людини до навколишнього світу. Цілісна творча особистість характеризується творчою спрямованістю, концентрацією всіх психічних сил і енергії, натхненням, працьовитістю, розвиненою уявою, здатністю до імпровізації, витримкою і самоорганізацією [50, с. 153].

Потреби, мотиви, емоції, поведінкові акти та інші складові ціннісного ставлення людини є сутністю різних установок, їх компонентами або їх проявами. Таким чином, коли ми ідентифікуємо будь-яке з цих явищ, ми завжди маємо справу з установками. Водночас теоретично вони допомагають систематизувати багато психологічних явищ. Ця структура ціннісних ставлень людей покладена в основу даного дослідження ціннісного ставлення школярів до Батьківщини.

Морально-ціннісні позиції найповніше проявляються в поведінці. Однак структура морально-ціннісних ставлень складається з двох нерозривно пов'язаних між собою компонентів - когнітивного та афективно-ціннісного.

Когнітивний компонент проявляється у ставленні як знання ціннісних норм і принципів, усвідомлення моральних цінностей та засобів їх досягнення, тоді як афективний компонент є вираженням здатності особистості переживати глибокі емоції.

Афективний елемент є вираженням здатності особистості переживати глибокі емоції у зв'язку з дотриманням або порушенням норм моралі. Афективний елемент відображає сутність ставлення людини до етичних норм і принципів і несе основне навантаження в структурі ціннісного ставлення. Ціннісне ставлення людини визначає її емоційно-психологічний стан, ступінь задоволеності та наповненості життям та його сенсом, а система цінностей регулює поведінку та діяльність, визначає мотиваційно-потребову сферу, спрямованість особистості та умонастрої, якими вона керується у професійній діяльності. Аналіз філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури свідчить про складність поняття ціннісних орієнтацій та неоднозначність думок щодо їх внутрішнього змісту. Під основним поняттям у цьому дослідженні «ціннісне ставлення до природи» ми розуміємо готовність дітей молодшого шкільного віку до взаємодії з природою, що ґрунтується на сприйнятті ними цінності природних об'єктів і проявляється в емоціях (радість, захоплення, замилювання) під час взаємодії з природними об'єктами.

Питання ціннісного ставлення є одним з основних у загальній структурі досліджень людини та її особистісних характеристик. У статті на основі наукового аналізу представлено різні підходи до визначення сутності понять «цінність» та «ціннісне ставлення». Представлено різні підходи до визначення сутності понять «цінність» і «ціннісне ставлення». Виявлено, що ідея формування ціннісного ставлення може постійно трансформуватися під впливом конкретних соціально-історичних умов розвитку суспільства та інновацій у педагогіці.

1.3 Вплив етнопедагогіки на формування ціннісного ставлення до природи учнів початкових класів

Українська культура та етнопедагогіка мають великий виховний потенціал. Унікальний історико-культурний досвід спілкування з природою, що ґрунтується на обожнюванні та одухотворенні біологічної та неживої природи, ще не повною мірою використовується у навчально-виховному процесі початкової школи.

У сучасних міжнародних документах виховання ціннісного ставлення до природи розглядається як складова «освіти для сталого розвитку».

(Education for Sustainable Development) розглядається як складова «Освіти для сталого розвитку». Зокрема, в ній відображено ідею використання здобутків етнічних культур у вихованні школярів. У Стратегії ЄЕК ООН з освіти для сталого розвитку [66] наголошується на необхідності врахування в освітньому процесі національних і місцевих умов, формування систем цінностей, відповідального ставлення і поведінки в житті та захисту традиційних знань. На Всесвітній конференції ЮНЕСКО з освіти для сталого розвитку [13] також обговорювалося питання викладання ставлення до природи. Результатом конференції стала Боннська декларація, яка забезпечує можливість пошуку рішень і вибудовує новий вектор освіти, що спирається на методи і знання, вкорінені в місцевих культурах.

Культура українського народу базується на сприйнятті світу як живого організму, який може все відчувати і розуміти, спілкуватися з людьми, гніватися, якщо потрібно, і спокутувати свої гріхи. Сприйняття довкілля нашими предками було емоційним та образним. Емоції та почуття є чинниками, які впливають на формування ціннісного ставлення школярів до природних об'єктів.

Важливу роль в етнопедагогіці відіграють традиції трудового виховання. Наприклад, одна з традицій полягає в тому, що людям дозволяється займатися благодійною працею (без оплати) навіть у святкові та недільні дні. Такі

зібрання людей для неоплачуваної роботи зазвичай називають «толокою». Під час толоки українці зазвичай виконували різноманітні завдання для громади, в тому числі й ті, які можна назвати екологічно чистими, наприклад, висаджували дерева, прибирали набережну та прилеглу територію. Колективна робота вважається цікавішою, швидшою та з більш очевидними результатами, ніж індивідуальна.

Ощадливість і марнотратство також є цінними українськими народними традиціями. Наші предки приділяли особливу увагу ощадливості у ставленні до їжі. Це пов'язано з тим, що, згідно з народною традицією, викидати їжу було великим гріхом, особливо коли мова йшла про хліб. Хліб, який брали в поле і не з'їдали, приносили додому і дарували дітям як «королячий подарунок». Крихти, розсіпані на столі, згрібали руками і з'їдали або віддавали птахам.

Деякі з них віддавали птахам. Припорошені пилом сухарі на вулиці підбирали, обтрушували і клали на підвищену платформу для птахів [73, с. 8]. В українській традиції не прийнято дарувати живі квіти, а обрядові букети та інше зілля в жодному разі не можна викидати на смітник. Квіти використовували з лікувальною метою, для купання немовлят, миття голови, заварювання чаїв та настоїв, а також як обереги.

Згідно з українським сільським фольклором, сільське господарство було практично безвідходним, а вся органіка перероблялася. Об'єкти або спалювали в печах для виділення теплової енергії, або удобрювали в спеціально обладнаних гнойових купах для виробництва органічних добрив і поліпшення родючості ґрунту. Народні традиції передаються з покоління в покоління і вважаються важливим засобом екологічного виховання, згідно з яким діти з раннього віку знайомляться з екологічною культурою та моделями екологічної поведінки.

Значний вплив на формування цінностей мають народні вірування.

«Вірування – це уявлення про світ, які породжуються почуттями, а не розумом» [20, с. 99]. Як правило, українські народні вірування ґрунтувалися на

обоженню природи, а ставлення до неї було духовним і сакральним. Народна педагогіка категорично забороняла руйнувати пташині гнізда, оскільки вважалося, що тоді згорить хата. Це має надзвичайний вплив на психіку дитини, адже ґрунтується на елементах казки. Національний характер виховання значною мірою залежить від соціально-психологічного стану суспільства, мови людей, які складають суспільство, панівної релігії, психофізіологічних витоків народу та середовища, в якому існує суспільство. Український казковий епос сповнений співчуття та цінностей по відношенню до природи, де природні та екологічні фактори використовуються для допомоги учневі. Цей казковий етос є актуальним і для сучасної національної освіти. Тільки українська земля може дати силу і натхнення, воду з живих джерел, цілющі трав'яні напої та солодкі плоди простому хлопчині, який бореться зі злом, горем і бідною. Вони можуть дати силу і натхнення звичайному хлопчику, який бореться зі злом, горем і бідами, перетворити його на героя з відчайдушною відвагою.

Українські народні вірування мали безпосередній вплив як на морально-духовне виховання дітей, так і на дотримання ними правил взаємодії природи і людини: за словами В. Кухаря, «сучасна людина не тільки занепала духом і стала не мудрішою за своїх далеких предків, а й втратила щось настільки важливе, що не може назвати інтелектуальне життя щастям Раптом ми це усвідомлюємо. Ми все більше усвідомлюємо, що настільки відірвалися від природи, від Матері-Землі, що втратили силу, як античні герої, і вичерпали життєдайні соки, які дала нам Матінка-Природа. Вивчення релігійних вірувань наших предків допоможе нам повернути втрачене» [39, с. 290]. Проведений нами аналіз літератури з питань шкільної освіти та методики показує, що українські народні вірування майже не представлені у програмі початкової школи.

Для нашого дослідження великий інтерес становить дослідження Т. Коваленко. У цьому дослідженні авторка подає детальний опис народних

іграшок, розкриває можливості їх використання в роботі з молодшими школярами та описує техніку їх виготовлення [32]. В. Вербицький також надає перевагу фольклорним засобам у контексті формування в учнів ціннісного ставлення до природи. Авторка припускає, що цю проблему можна вирішити, зосередивши увагу на важливому потенціалі народних звичаїв та календарних обрядів у гуртковій роботі [11].

Молоде покоління продовжує велику фольклорну традицію. Його навіть виокремлюють як самостійний вид. Тобто дитячий фольклор функціонує в дитячому середовищі або виконується спеціально для дітей. До дитячого фольклору належать народні пісні, які використовують і передають у спадок самі діти, а також народні пісні, які використовують дорослі для спілкування з дітьми, наприклад, колискові. Це важливі елементи народної педагогіки. Через пісні, казки, прислів'я, приказки, загадки та ігри діти вчаться духовні та моральні цінності, знайомляться з природою та нормами поведінки в повсякденному житті, дізнаються про флору і фауну рідного краю.

Міфологічний світогляд (морально-етичні, культурні та духовні елементи) української нації є давнім патріотичним та виховним потенціалом українського народу. Тільки українська земля дає силу і натхнення, воду з живих джерел, цілющі трав'яні напої та солодкі плоди.

Завдяки фольклору діти мають змогу уявно поспілкуватися з представниками флори і фауни, відчутти себе близькими до природи та отримати необхідну інформацію про екологічні зв'язки. Жанр малого фольклору, до якого належать прислів'я та ідіоми, також зрозумілий і близький дітям. Це короткі прислів'я, які увібрали в себе життєвий досвід українського народу і стали своєрідним кодексом його моральних правил і настанов: «Не плюй у криницю, бо доведеться пити воду» [73, с. 8].

Важливу роль у житті школярів відіграють свята та обрядові дійства, пов'язані з ритуалом і театром. За допомогою образів і перетвілень учні яскравіше і повніше проявляють свою сутність, розкривають свої таланти і

висловлюють своє ставлення до навколишнього світу. Емоції та переживання дітей у творчі роки формують їхній особистий характер і залишають слід на все життя. Відсвяткувавши одне свято, молодші школярі запитують про наступне, і все їхнє шкільне життя проходить в очікуванні цього свята та підготовці до святкових заходів.

З традиційних народних свят найкраще підходять для святкування з дітьми молодшого шкільного віку календарні свята, тобто свята, які повторюються з року в рік. Календарні свята можуть бути постійними (фіксовані день і місяць) або перехідними (без фіксованої дати). Перехідні календарні свята пов'язані з фазами місяця і припадають на один і той же день тижня щороку. Наприклад, Вербну неділю, Великдень і Трійцю святкують у неділю, Навський Великдень і Русальний Великдень - у четвер, Лахманний Великдень завжди в середу, а свято Шряка - у понеділок. [74, с. 16].

Ще одним аспектом традиційної української практики декоративно-прикладного мистецтва є його цінність по відношенню до природи. Ткані вироби з ротангу та соломи, вироби з глини, вишивки, витинанки, розписи, що використовуються для оздоблення житла, посуд, одяг та народні іграшки занурюють дітей у чарівний світ української природи, з її неймовірно красивими квітами, просторими полями та таємничими лісами, казковими птахами та звірами.

Народні дитячі іграшки відіграють важливу роль у формуванні екологічної культури та духовного виховання дітей. Вони не лише створюють можливості для розвитку творчості та практичних навичок, а й знайомлять дітей із традиціями та екологічними принципами. Процес виготовлення іграшок власноруч, зокрема з природних матеріалів (трави, дерева, тканини, кукурудзяних стебел), сприяє кращому розумінню навколишнього світу, розвиваючи уважність і любов до природи. Особливу цінність мають традиційні українські іграшки. Лялька-мотанка, виготовлена із тканини, має глибоке символічне значення. Вона уособлює гармонію та спадковість

покоління, а також готує дівчат до майбутньої ролі матері. Такі іграшки є екологічно чистими, а їх виготовлення і утилізація не шкодять довкіллю. Крім того, традиційні іграшки, як-от музичні інструменти (дзвіночки, сопілки, бубни), та фігурки тварин (птахи, коні, корови) символізують миролюбність і доброзичливість українського народу. Вони навчають дітей поваги до навколишнього світу, сприяють формуванню емоційної чуйності та гармонії. [30]. Робота з глиною, розпис писанок, виготовлення традиційних іграшок з трави, соломи, пряжі та клаптиків тканини - все це декоративно-прикладне мистецтво. Творчість не лише приносить радість, але й розвиває естетичні почуття та вольові якості, такі як терпіння, наполегливість та працьовитість. Важливо відзначити, що матеріали, які використовуються у виробництві українських декоративно-прикладних виробів, не потребують додаткових витрат і, як правило, виготовляються з відходів соломи, трави та лози.

Етнопедagogіка дійсно має глибокий потенціал у формуванні ціннісного ставлення до природи. Її основні принципи, що розвивалися століттями, навчають шанобливо і дбайливо ставитися до навколишнього світу. Вона спонукає бачити в природі не лише ресурс для виживання, але й сакральну сутність, що має духовну значущість. Традиційні уявлення закликають сприймати землю як матір, що годує і народжує, воду як святиню, що очищає і зцілює, а рослини і тварин як частину духовного світу, що має свою мудрість і зв'язок із божественним. Такий підхід допомагає формувати у людей бережливе ставлення до природи та розуміння її цінності, чого часто не вистачає сучасному суспільству. Ці знання можуть стати основою для сучасного екологічного виховання, адже вони гармонійно поєднують культурні традиції з потребами сьогодення. Відродження таких підходів може допомогти зберегти природу і сформувати відповідальне ставлення до неї в майбутніх поколіннях.

Висновки до розділу 1

У результаті теоретичного дослідження проблеми формування ціннісного ставлення до природи в учнів загальноосвітніх навчальних закладів засобами етнопедагогіки можна сформулювати такі положення. Ціннісне ставлення до природи є своєрідною проекцією цінностей, вироблених людством у процесі культурного розвитку. Цінності є основою культури, а культура є суб'єктом формування цінностей. Природно, що категорія цінностей є передумовою розуміння природи та її духовних аспектів, а також чинником розуміння власної поведінки в рамках суспільної ціннісної орієнтації по відношенню до природи.

На кожному історичному етапі розвитку суспільства виробляється певний набір і структура цінностей. Вони сприяють перетворенню суспільних норм та ідеалів на особистісні принципи. Оціночне ставлення людини до природи постає як активна і цілеспрямована діяльність. Культурний розвиток не заперечує природу, навпаки, природа стає важливою частиною людського розвитку. У цьому дослідженні природа розглядається як особистісна цінність. Існують різні підходи до визначення сутності понять «цінність», «ставлення», «ціннісне ставлення». Поняття «ціннісне ставлення» ґрунтується на дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. Поняття «ціннісне ставлення» розглядається з позицій аксіологічного підходу. На основі аналізу літературних джерел визначено основні компоненти ціннісного ставлення людини: когнітивний (пізнання, мислення), афективно-ціннісний (потреби, мотивація, інтерес) та поведінково-діяльнісний (активність, творчість).

Ключовим поняттям у цьому дослідженні є ціннісне ставлення до природи, яке розуміється як готовність школярів до взаємодії з природою, що ґрунтується на сприйнятті ними цінності природних об'єктів і проявляється в емоціях (задоволення, захоплення, замилювання) при взаємодії з природними об'єктами.

Українська культура та етнопедагогіка мають важливий педагогічний потенціал для формування ціннісного ставлення до природи. Складовими національної культури, на яких ґрунтується етнопедагогіка і які впливають на школярів, є українські традиції, вірування, фольклор та народні свята.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

2.1 Дослідження та результати сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів початкових класів

Для вивчення ситуації щодо сформованості ціннісного ставлення учнів до природи було розроблено методичну програму дослідження. Метою дослідження на етапі констатувального експерименту є визначення рівня сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів початкової школи.

Завдання констатувального етапу експерименту полягають у наступному:

1. підібрати та адаптувати існуючі методики для визначення рівня сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів другого класу
2. визначити рівень сформованості ціннісного ставлення до природи у молодших школярів
3. проаналізувати впровадження елементів етнопедагогіки в сучасний навчально-виховний процес початкової школи з метою формування ціннісного ставлення до природи.

Педагогічний експеримент проводився на уроках у початковій школі у Путивльському митецькому ліцеї. Загальна кількість респондентів становила 62 особи, з яких 29 - молодші школярі, 26 - учні другого класу та 7 - класні керівники.

Для того, щоб проаналізувати та оцінити сформованість ціннісного ставлення молодших школярів до природи, ми визначили, яких проявів сформованості ми очікуємо від учнів на цьому віковому рівні розвитку та їх особистісного становлення. Для цього використано критерії та показники сформованості ціннісного ставлення до природи, розроблені К. Шевчук, Л. Божович, З. Васильєва, О. Матвієнко та Т. Коннікова вважають, що моральна спрямованість особистості є найбільш необхідною для визначення рівня моральної вихованості. Вважають, що моральна спрямованість особистості має першорядне значення [48, с. 39]. Дослідження науковців переконливо доводять, що правильне

застосування критеріїв сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів загальноосвітніх навчальних закладів означає пошук ефективних засобів підвищення результативності процесу виховання ціннісного ставлення до природи в сучасних учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Кожному критерію відповідає відповідний показник, який представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості у молодших школярів ціннісного ставлення до природи

Когнітивний критерій	Емоційно-ціннісний критерій	Поведінково-діяльнісний критерій
Показники критеріїв		
<ul style="list-style-type: none"> - Знання природи краю, де вони народилися і вирости; - Знання норм і правил поведінки в природі України; - Знання про охорону природи в Україні. 	<ul style="list-style-type: none"> - Емоційне ставлення до живої природи; - Різні потреби та мотивації у сприйнятті; - Об'єкти живої та неживої природи. 	<ul style="list-style-type: none"> - Типи поведінки учнів у місцевій природі; - Практична природоохоронна діяльність.

Враховуючи обґрунтовану структуру ціннісного ставлення молодших школярів до природи та використовуючи критерії якості засвоєння знань К. Шевчук [79], було визначено рівні сформованості ціннісного ставлення: високий, середній та низький.

Високий рівень - високий рівень знань про біологічні та неживі об'єкти природи, розуміння природних компонентів загальної картини рідного краю,

позитивне ставлення до природних об'єктів рідного краю, потреба пізнавати природні об'єкти, національний фольклор, традиції, Позитивно реагує на бесіди про національний фольклор, традиції, вірування тощо.

Середній рівень - учні мають лише фрагментарні знання про живу і неживу природу; прагматично ставляться до природних об'єктів рідного краю; мають потребу в пізнанні природних об'єктів; неохоче вступають у бесіди про національний фольклор, традиції, вірування тощо.

Низький рівень: учні мають низькі знання про об'єкти живої та неживої природи; у них не сформоване цілісне уявлення про поняття «природа»; байдуже емоційне ставлення до природних об'єктів рідного краю; небажання вести бесіди про національний фольклор, традиції, повір'я тощо.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що ціннісні орієнтації, як одна з основних моральних якостей особистості, є складним психологічним утворенням і що не існує єдиної універсальної методики їх вивчення. Складність дослідження сформованості ціннісного ставлення до природи у дітей молодшого шкільного віку пояснюється також особливостями їхнього віку, а отже, неможливістю застосування комплексних методик. Тому в цьому дослідженні було використано низку методик (Додаток А-Б):

- «Що я знаю про природу», «Як я ставлюся до природи» та «Моя поведінка і вчинки в природі» (Додаток А);

бесіди з дітьми молодшого шкільного віку на теми «Що я знаю про природу» та «Моє ставлення до природи» (Додаток А-Б).

«Моє ставлення до природи» (Додаток Б);

- Практичні завдання «посадка дерев» та «догляд за зимуючими птахами» (Додаток В).

Теоретичний етап дослідження показав, що основним показником ставлення людини до дійсності та головним компонентом у системі стимулювання активності є інтереси дітей молодшого шкільного віку. З цією метою було проведено анкетування. Метою анкетування було визначення знань учнів про природні об'єкти. Анкети з непрямими запитаннями не розкривають справжню мету опитування, але мають більшу ймовірність отримання

правильних результатів. Пропонована анкета складається з трьох блоків

Опитувальник складається з трьох блоків, пов'язаних з повсякденним життям учнів. Що учні знають про живу та неживу природу; чи мають домашніх тварин; як діти взаємодіють з рослинами та тваринами своєї місцевості; чи знають діти правила поведінки в природі та побуті.

Для дослідження розуміння дітьми таких понять, як «природа» та «джерела забруднення природи», було обрано метод інтерв'ю, оскільки він є найбільш придатним для вивчення особистісних характеристик дітей молодшого шкільного віку. Мета інтерв'ю - з'ясувати рівень знань про природу та охорону природних ресурсів, а також емоційний характер ставлення учнів до біологічної та неживої природи. При цьому запитання інтерв'ю не деталізують окреслені поняття, а підводять респондента до розкриття суті.

З огляду на вікові та дидактичні особливості, найбільш доступними та цікавими для молодших школярів є практичні види діяльності. Саме тому для констатувального експерименту були обрані такі практичні завдання, як «посадити дерево» та «подбати про зимуючих птахів». Метою цих завдань було визначити рівень знань про конкретні природні об'єкти, пізнавальний інтерес учнів та рівень їхньої зацікавленості в природоохоронній діяльності.

Інший блок завдань був спрямований на вивчення готовності вчителів до формування ціннісного ставлення молодших школярів до природи. Для цього було використано метод анкетування вчителів (Додаток Г). Зміст анкети для вчителів складався з дев'яти запитань, спрямованих на визначення того, чи розуміють вчителі сутність поняття «ціннісне ставлення до природи» та які методи і формати використовують вчителі початкових класів для формування ціннісного ставлення до природи у молодших школярів.

Для визначення рівня знань молодших школярів про об'єкти довкілля було використано анкетування. Результати опитування показали, що 8,5% учнів підкреслили тісний зв'язок між людиною і природою, 38,7% зазначили, що зв'язок між людиною і природою є частковим, а 46,7% учнів початкової школи не відчують жодного зв'язку між людиною і природою.

Діти молодшого шкільного віку Діти здебільшого не усвідомлюють своєї

ролі в охороні природи. Лише 5,4% вважають, що охорона природи залежить від них особисто, тоді як 30,9% дітей вважають свою роль у збереженні природи частковою. З іншого боку, 59,9% учнів вважають, що охорона природи їх не стосується. Ці дані свідчать про те, що учні початкових класів не усвідомлюють зв'язку між своєю повсякденною діяльністю та охороною природи, а також не знають про вплив людської діяльності на природу.

Знання учнів про природничо-наукові поняття, сформовані в процесі природознавчої освіти (питання 1, 4 і 5), знаходяться на досить високому рівні, а морально-естетична орієнтація учнів при контакті з природними об'єктами певною мірою знизилася. Дітей молодшого шкільного віку захоплює питання про практичну користь природи для людини. Вони все більше переконуються в тому, що все в природі спеціально створено й існує для задоволення людських потреб, бажань і примх: «Я люблю ліс, там можна відпочити і посмажити шашлики», «Я доглядаю за рослинами, бо вони нас годують і лікують «Я люблю сонце, тому що воно мене гріє і я під ним засмагаю, а це означає, що здоров'я покращується». Улюбленими тваринами діти назвали собак («тому що вони ніколи не зраджують своїх господарів і захищають будинок»), котів («тому що вони пухнасті та грайливі») і хом'яків («тому що вони не займають багато місця» і «цікаво спостерігати, як вони ховають їжу»). Відповіді учнів відображають знання про природні об'єкти, які вони отримали під час вивчення природознавства. Багато респондентів люблять і захищають природу, але керуються при цьому утилітарними та корисливими цілями. Ось деякі з відповідей школярів: «Я люблю і охороняю природу, бо знаю, що вона приносить нам користь»; «Якщо ми не будемо охороняти природу, то можемо залишитися без кисню, який зараз дуже потрібен, особливо хворим на COVID-19»; «Я люблю тварин, тому що вони приносять користь Я люблю тварин, тому що вони приносять мені користь». Таким чином, 34,4% опитаних учнів мають утилітарне ставлення до взаємодії з природою, через що дітям молодшого шкільного віку складно оцінювати власну поведінку, у них відсутня мотивація до захисту природи, вони не усвідомлюють її цінності.

Аналіз результатів показує, що в багатьох випадках діти молодшого шкільного віку виявляють інтерес до природних об'єктів, прагнуть допомогти

рослинам і тваринам, керуються утилітарними мотивами, а знання, якими вони володіють, є ситуативними і неглибокими. У догляді за живими істотами учні здебільшого керуються бажанням догодити вчителям і батькам. Вони не знають і не вміють правильно діяти в тій чи іншій ситуації в докільлі.

За результатами опитування знання, ставлення та діяльність учнів щодо природи розподілено за рівнями, які наведено в таблиці 2.

Таблиця 2.

**Рівні ціннісного ставлення до природи учнів початкової школи за проявом їх знань, вираженням ставлень і діяльності в природі
(за результатами анкетування)**

Рівні ціннісного ставлення до природи	Учні (всього 55)	
	Абсол. к-ть	У %
Високий	9	16,3
Середній	30	54,5
Низький	16	29,2

Наприклад, за допомогою інтерв'ю оцінювалося сприйняття та ставлення учнів до окремих природних об'єктів: 13,2% учнів мали високу обізнаність про природні об'єкти; 13,2% учнів мали високу обізнаність про природні об'єкти; 13,2% учнів мали високу обізнаність про природні об'єкти; 13,2% учнів мали високу обізнаність про природні об'єкти; 13,2% учнів мали високу обізнаність про природні об'єкти. На запитання «Що для тебе найцікавіше в природі? На запитання «Що для тебе найцікавіше в природі?» респонденти назвали типові об'єкти флори і фауни - 29,8%, загалом «живі об'єкти природи - рослини і тварини» - 25,8%, неживі об'єкти природи («свіже повітря, море, гори, ліси, поля тощо») - 7,9%, поведінку, пов'язану з отриманням задоволення («купання, відпочинок, засмагання, риболовля тощо») 11,6%), діяльність, пов'язана з доглядом («садити квіти, годувати птахів, вигулювати собаку») - 19,3%, діяльність, пов'язана з емоціями («дивитися на небо, слухати спів птахів, малювати малюнки рослин і тварин») - 10,2%.

Ці результати чітко показують, що неживі природні об'єкти мало цікавлять дітей молодшого шкільного віку, і що вони цікавляться конкретними об'єктами, намагаючись насолоджуватися ними, а не піклуватися про них. На запитання, чи є в природі погані тварини і рослини, 75,3% учнів відповіли ствердно (25,9%), з них 25,9% сказали. «Погані тільки тварини, але не рослини». Несподіваними виявилися такі відповіді: «Погані тварини - це злі вовки» та «слизькі жаби» (12,1%). «Всі тварини і рослини потрібні», «Я захоплююся всіма тваринами і різними рослинами» і «Всі потрібні» (17,5%).

Було зроблено висновок, що якщо ставити учням конкретні, навідні запитання під час бесіди і заохочувати їх до роздумів, вони заглиблюватимуться у свої знання про природу і розповідатимуть про неї більш ґрунтовно і докладно. Перш за все, учні охоче розповідали про те, як відзначають свята в їхніх сім'ях. Лише 1,3% учнів згадали про державні свята. Найбільше учні розповідали про традиції святкування Великодня, Різдва та Івана Купала. 60,1% учнів змогли відповісти на пряме запитання, як: «посадити газон», «Використовувати пакети замість мішків», «Здавати використані батарейки», «Економити воду, економити електроенергію». Переважна більшість учнів позитивно оцінили необхідність економити воду, електроенергію, газ та опалення вдома: «закривати кран», «набирати воду в чашку, коли чистиш зуби» та «вимикати світло» (79,0%). Однак на запитання, чому вони це роблять, значна кількість учнів відповіла: «не знаю, бо так кажуть дорослі (тато, мама, бабуся тощо)» (35,8%) та «щоб заощадити гроші» (32,7%), і лише 11,2% відповіли, що «щоб захистити природу (річки, озера, дерева тощо)». Таким чином, висока частка людей, які намагаються споживати ресурси розумно та раціонально, є позитивним результатом, але вона зумовлена наслідуванням та впливом сім'ї, при цьому мотивація до охорони довкілля є низькою і мотивація до збереження довкілля є низькою. Аналіз інтерв'ю представлений у таблиці 3. З таблиці видно, що в невимушеній та довірливій атмосфері бесід молодші школярі демонструють досить глибокі знання про природні об'єкти, але, на жаль, все ще існує певний відсоток учнів з низьким рівнем знань.

Рівні обізнаності учнів початкової школи про об'єкти природи

(за результатами бесіди)

Рівні ціннісного ставлення до природи	Учні (всього 55)	
	Абсол. к-ть	У %
Високий	10	18,1
Середній	31	56,3
Низький	14	25,6

Аналіз практичних завдань «посадка дерев» та «догляд за зимуючими птахами» показав, що учні охоче брали участь у цьому виді діяльності, який вимагає певного рівня теоретичних знань, відповідно до їхніх вікових особливостей. Результати діяльності в природі були представлені відповідно до визначених рівнів. Результати показали, що 33,8% учнів початкової школи мали низький рівень. Ці учні не були готові виготовляти годівнички для птахів, не завжди дотримувалися правил поведінки в природі, не виявляли бажання та активності у підготовці ґрунту для посадки дерев, не мали почуття особистої відповідальності за природні об'єкти. Середній рівень більшості учнів - 50,8%. Вони завжди готові допомогти природі. Учні цього рівня іноді порушують правила поведінки в природі. Вони охоче і з задоволенням будують годівнички і беруть участь у підгодовуванні птахів, здебільшого завдяки увазі вчителя. Високий рівень виявлено у 15,4% учнів. Це ті учні, які готові використовувати свої знання для надання необхідної допомоги природі відповідно до визначених «правил поведінки в природі». Вони дотримуються правил поведінки в природі та приймають власні рішення для покращення реальних ситуацій. Активно виготовляють корм для птахів і підгодовують птахів без попередження вчителя. Відчуває особисту відповідальність за власні вчинки.

З порівняльного аналізу ціннісного ставлення до природи можна констатувати, що на етапі констатувального експерименту у дітей молодшого шкільного віку переважає афективно-ціннісний критерій, тобто чуттєва сфера взаємодії з природними об'єктами. Слід зазначити, що в цілому учні мають

низький рівень знань про природні об'єкти (переважають середній та низький рівні розвитку когнітивного критерію). На нашу думку, необхідно озброїти учнів ґрунтовною системою знань про природу, сформувати в них цілісне уявлення про живі та неживі природні об'єкти та взаємозалежність між ними.

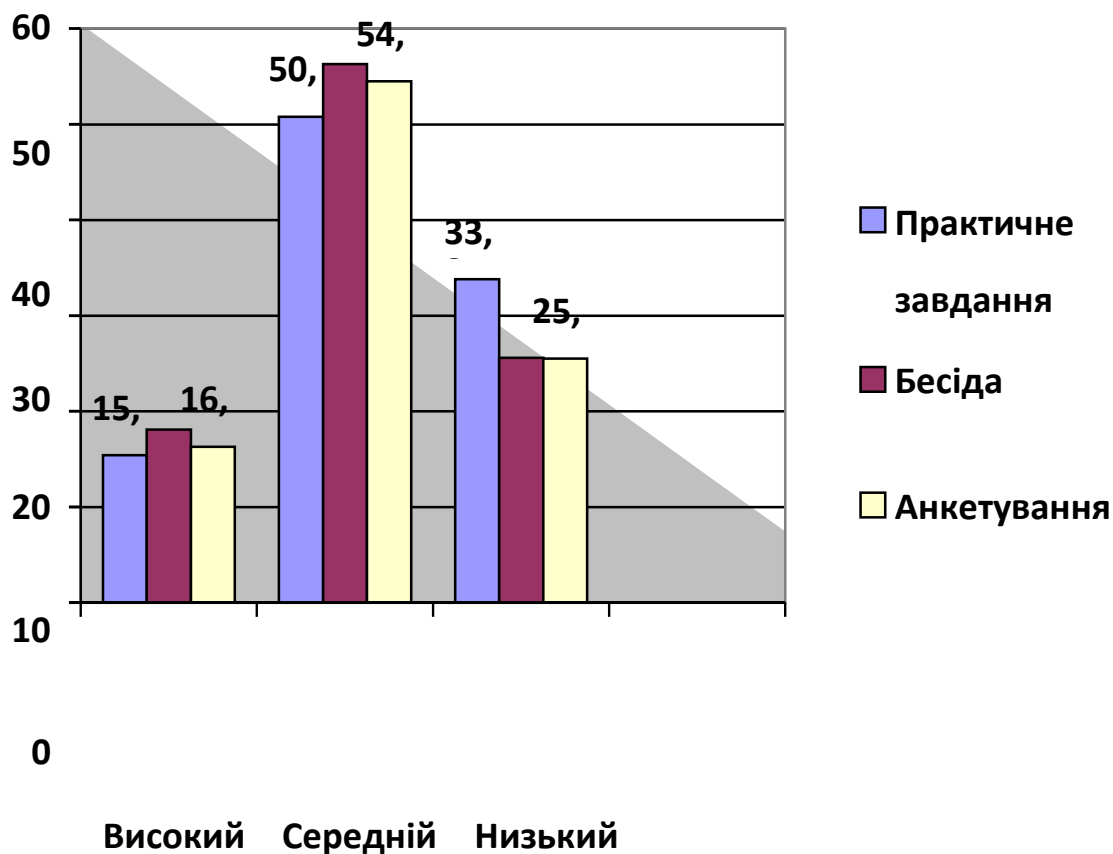
На основі аналізу результатів анкетування, бесід та практичних завдань було встановлено загальний показник розподілу учнів за рівнем сформованості ціннісного ставлення до природи (табл. 4).

Таблиця 4

**Рівні сформованості ціннісного ставлення до природи
учнів початкових класів
(загальна кількість учнів 55 осіб)**

Методи	Рівні сформованості ціннісного ставлення до природи					
	Високий		Середній		Низький	
	в абс. Числах	у %	в абс. числах	у %	в абс. числах	у %
Практичне завдання	8	15,4	25	50,8	22	33,8
Бесіда	10	18,1	31	56,3	14	25,6
Анкетування	9	16,3	30	54,5	16	25,5
	*	16,6	*	53,8	*	29,6

Наступним завданням дослідження було проаналізувати впровадження елементів етнопедагогіки в сучасний освітній процес у початковій школі з метою формування ціннісного ставлення до природи та визначити підготовку вчителів до вирішення цього завдання.

Малюнок 2.1: Діаграма рівня сформованості ціннісного ставлення до природи у дітей молодшого шкільного віку (%)

В аналізі державних стандартів початкової освіти описано освітні галузі та визначено мету і завдання кожної з них. До освітніх галузей, які безпосередньо впливають на формування ціннісного ставлення до природи, належать природничі науки, технології, суспільствознавство, мистецтво, мова і література. Було проведено поглиблений аналіз галузей природничо-наукової освіти, які найкраще підходять для формування цього питання. Як зазначено в критеріях, освітня галузь «Природознавство» має на меті: «виховання соціально активної особистості, яка усвідомлює свою належність до різних елементів природного довкілля та дбайливо ставиться до природи, людей і самої себе; забезпечення інтеграції інтелектуального та емоційного пізнання природи і практичної природоохоронної діяльності; у взаємовідносинах людини і природи засвоєння українських традицій» [21]. Ми визначили теми для інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Курс «Я досліджую світ» має включати елементи української культури (Додаток Г).

Наступне завдання було реалізоване через опитування вчителів експериментальних шкіл (Додаток Г). Результати опитування показали, що вчителі мають різні думки щодо рівня сформованості ціннісного ставлення до рідної країни в школі: 69,3% вчителів вважають, що сучасна школа забезпечує формування в молодших школярів ціннісного ставлення до об'єктів природи, 27,3% вчителів відкидають це твердження, а 26,7% вчителів не можуть визначити сутність поняття «ціннісне ставлення до природи». Про це свідчать такі відповіді: «любов до рідного краю, бережливе ставлення до природи», «любов до своєї місцевості, дбайливе ставлення до природи», «охорона природи у своїй місцевості». Натомість вчителі зазначили, що діяльність з формування цінностей, які виражають ставлення до природи, відбувається як під час уроків, так і в позаурочний час: 91,3% вчителів назвали «Я досліджую світ», «Літературне читання», «Мистецтво» тощо як предмети, що найбільше формують ставлення учнів до природи 91,3% вчителів зазначили, що найбільше формують ставлення учнів до природи такі предмети: «Я досліджую світ», «Літературне читання», «Мистецтво» тощо. Найпопулярнішими позакласними та позашкільними заходами є екскурсії, планування свят, ранки, гурткова робота та походи. «Як ви формуєте в учнів ціннісне ставлення до природи?» на яке 22% вчителів проводять цю роботу; 22% вчителів формують цінності під час класних занять, 18% - під час позакласних заходів і 22% - під час виховної роботи. Підготувати проекти та презентації на тему «Бережімо природу, Тварини нашого краю», «Природа в Україні», «Червона книга Сумщини».

Опитування також виявило труднощі, з якими стикаються вчителі у процесі формування в учнів ціннісного ставлення до природи. Основними з них є недостатнє програмно-методичне забезпечення, а також тривале дистанційне навчання учнів. Тому, окреслюючи, яких заходів слід вжити для покращення процесу формування цінностей у школах, особливу увагу слід звернути на це: ґрунтова науково-дослідницька діяльність (15,7%), реалізація завдань екологічної освіти (7,8%) та взаємодія між домом і школою (7,8%). Цікавим є той факт, що 21,6% вчителів зазначили, що в школах добре сформоване ціннісне ставлення молодших школярів до природи і немає потреби в додаткових заходах. Опитування також виявило, якої методичної підтримки потребують вчителі для вирішення цієї проблеми. 17,6%

вчителів потребують більше часу, 11,8% вчителів хочуть більше літератури з інформатики, а 29,4% вчителів - методичного посібника з відповідним змістом. Вчителі також виділили питання взаємодії школи та дому в цій сфері. Зокрема, 11,8% вчителів вважають, що це можна вирішити змістом навчального часу, 52,9% - організацією спільних заходів, 1,9% - залученням батьків до спостережень за природою, 5,9% - проповіддю збереження традицій, 5,9% - забезпеченням батьків педагогічною літературою, а також ознайомлення батьків з відповідною літературою. На запитання «Які методи, на Вашу думку, слід використовувати у шкільному навчальному процесі для ефективного формування в учнів бережливого ставлення до природи», було отримано широкий спектр відповідей. Так, 24,0% вчителів відповіли «інтеграція навчання», 20,0% - «інтерактивні технології», 6,0% - «дидактичні ігри», 8,0% - «нестандартні технології», 4,0% - «комп'ютеризація навчання» та 1,9% - «особистісно-орієнтоване навчання»; 36,0% вчителів не відповіли на це запитання, зазначивши, що «не організовують (дистанційну освіту)». Варто зазначити, що 36,0% вчителів не відповіли на це запитання, пояснивши, що воліли б працювати у звичайному режимі (без організації дистанційної освіти).

Найбільш впливовими факторами на формування ціннісного ставлення молодших школярів до природи вчителі назвали приклад батьків (41,2%), зниження інтересу до народних традицій (21,5%) та сучасну економічну ситуацію (9,6%), а 27,7% вчителів не змогли відповісти на це питання.

Таким чином, вирішивши завдання вивчення готовності вчителів до формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи, ми виявили, що:

- більшість вчителів розуміють зміст поняття «ціннісне ставлення до природи» та важливість його формування в початковій школі;
- на уроках та в позакласній роботі природоохоронна освіта молодших школярів здійснюється у формі бесід, пояснення правил поведінки в природі та екскурсій на природу. Крім того, ця діяльність не є структурованою і здебільшого має епізодичний характер.

Констатувальні експерименти показали, що у ставленні молодших школярів до природи існує багато суперечностей:

- розуміння учнями необхідності охорони та примноження об'єктів рослинного і тваринного світу та байдуже ставлення до деяких з них;
- між бажанням займатися природоохоронною діяльністю та недостатніми знаннями і мотивацією для її здійснення.

У ході констатувального експерименту було виявлено, що сучасний стан сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів початкових класів загалом є незадовільним. У ході дослідження з'ясувалося, що сформованість ціннісного ставлення молодших школярів до природи залишається на середньому рівні, що критерії ціннісного ставлення до природи зміщені в бік емоційно-ціннісного, а теоретична, методична та практична підготовка вчителів до формування цієї якості є недостатньою.

2.2. Організація та аналіз методики ціннісного ставлення до природи учнів початкової школи засобами етнопедагогіки

Для вирішення цієї проблеми було проведено формувальний етап експерименту. Базою для проведення експерименту був обраний клас початкової школи. Вибір експериментальних і контрольних класів ґрунтувався на еквівалентності наповнюваності класів та матеріальному забезпеченні. Респондентами дослідження стали 55 учнів. З них 26 учнів експериментального класу (2(3)-Б), 29 учнів контрольного класу (2(3)-а) та семеро вчителів початкових класів.

Розробка змісту навчально-методичних матеріалів для організації та проведення формувального етапу експерименту передбачала.

- Застосування елементів народної педагогіки в інтегрованому викладанні курсу «Я досліджую світ» (природознавство, громадянська освіта, історична освіта);
- розробка індивідуальних уроків з використанням етнопедагогічного інструментарію (українських народних персонажів, традицій, вірувань тощо)
- планування та проведення виховних заходів на основі українських народних культурних традицій.

Основний акцент було зроблено на змісті навчальних матеріалів з

використанням цікавих елементів української народної культури (прислів'я, загадки, міфи, народні повір'я). Також були розроблені індивідуальні уроки з використанням українських народних персонажів, народних казок та народних традицій (було розроблено 10 тем для курсу «Я досліджую світ»). Враховуючи вік дітей, організовано та проведено виховні заходи на основі української народної культури (організовано та проведено три заходи).

Заняття розроблені у формі казки, обов'язково з друзями (головні герої занять): Разанчик, русалонька Луша, охоронець Чухейстер, красуня Лелея та її брат Леле, пустотливий чорт Куць, почергово вводяться персонажі з української міфології, представники рослин та тварин тощо.

Крім того, різні персонажі української міфології та представники рослин і тварин приходять, щоб розповісти свої історії та попросити учнів про допомогу. Казкові персонажі характеризуються тим, що вони одного віку з учнями, часто помиляються, роблять дурниці, мають різні інтереси, але люблять чарівний ліс і захищають природу.

Наприкінці кожного уроку чи виховного заходу, зазвичай у формі узагальнення, проводився аналіз та складалися правила поведінки в природі.

Розглядаючи теоретичний аспект єдності культури і природи, народні традиції завжди враховували, що одне формується через інше, створюючи базову основу для ціннісного ставлення до природи.

Воно входить у поняття «духовність».

Духовність відображає духовний світ вихованця в контексті відповідної епохи та національної культури. Цей ментальний світ включає в себе суб'єктивні уявлення людей, переконання, погляди, установки, способи мислення, стереотипи сприйняття і поведінки, норми вирішення екологічних проблем. Ментальність не лише спрямовує мислення, ціннісно та концептуально оформлює внутрішній світ учня, а й поєднує індивідуальну свідомість з колективною.

Українська ментальність відображає специфіку взаємодії українського народу з історично сформованими природними умовами. Вплив природи на менталітет українців особливо значний. Саме природа породила багато традицій, звичаїв і свят. Прихильність української культури до природи відображається і в

ціннісному ставленні студентів до природи. Українці сприймають і розуміють явища навколишнього середовища за допомогою «посередників» - сонця, землі, дощу, дерев, рослин, води, річок і тварин.

Л. Павленко стверджує: «Не можна любити щось, не знаючи цього. Перш за все, любити - це значить знати. Отже, любити природу - це знати її, спостерігати за нею, аналізувати її. Саме тому досвід українського народу та його дослідження можуть допомогти молодому поколінню символізувати людські якості в природних об'єктах та явищах.

Барвінок - символ молодості, барвінок - символ краси та любові тощо. Тому еколого-натуралістичні витоки народних традицій, норм екологічної поведінки та ціннісного ставлення до природи є важливими елементами формування ціннісної свідомості. Чуттєве сприйняття природи належить українській спостережливості. Уся їхня історична мудрість є не лише історичною пам'яткою, а й зразком екологічної освіти школярів, що надає матеріал для пізнання молодшими школярами природи та формування ціннісного ставлення до неї. Саме знання про все суще допомагає нам зрозуміти майбутнє через розуміння минулого і сьогодення.

Вірування, прикмети, перекази та легенди є основою світогляду учнів і наповнюють їхнє духовне життя. Усна народна творчість увібрала в себе багаті уявлення та спостереження минулих поколінь за екологічними реаліями.

Наш експеримент познайомив учнів з усією палітрою екологічного досвіду минулих поколінь українців і допоміг їм сформувати естетичне, моральне та ціннісне ставлення до природи. Завдяки натуралізації ставлення учнів до природи формувалося через причинно-наслідкові узагальнення та спостереження під час прогулянок та екскурсій. Наприклад, під час спостереження за поганкою розкривалося поняття про її красу через порівняння з дівочою красою. Для узагальнення містики використовували прислів'я та приказки. Екологічні норми українського народу забороняли вбивати тварин і птахів, не кажучи вже про вирубування дерев без особливої потреби.

Багатий і різноманітний тваринний світ відіграв важливу роль у традиційних віруваннях українців. Звірі, птахи, плазуни, земноводні та комахи

фігурують у народних звичаях, іграх, прикметах і пророцтвах.

Наприклад, під час вивчення теми «Як люди пізнають світ» у курсі «Я досліджую світ» учні познайомилися з міфологічними персонажами. Діти досліджували світ разом з русалкою Лушею, яка охороняла ставок, лісовиком Чугайстром та міфологічним персонажем Разією.

Чугайстер, захисник лісу, Разанчик, захисник пасіки, та Диво, бог страху. Учні із задоволенням дізналися про кожного персонажа, їхню особливу місію в природі та природні об'єкти, які вони охороняють.

У темі «Дерева, кущі та трав'янисті рослини» учні перетілилися в Маленьких Хлопчиків та помічників лісових мешканців. Разом вони врятували ліс, де «недобрі» люди вирішили побудувати офісний центр та автостоянку. Лісові герої та школярі дізналися про нагальну проблему. До лісу приїхала велика техніка, яка шуміла та рубала дерева. Лісові герої не лише розповіли учням про свої домівки та повсякденне життя, але й познайомили їх з різними рослинами - деревами, кущами та травою. Вони продемонстрували взаємозв'язки у світі природи та їхню важливість в екосистемі. Використовуючи «метод контрасту», вони розвивали активне ставлення до предмету рослинного світу. Великі дерева розглядалися як домівки для тварин і комах, трапезні для птахів і захист для тварин. Кущі також були показані як домівки (хатинки) та їдальні для тварин і укриття від дощу для птахів. В ході обговорення учні дійшли висновку, що знищення лісу людиною призвело до того, що багато тварин залишилися без середовища проживання. Учні вчилися розпізнавати рослинний світ у непрактичний спосіб, намагалися формувати активне ставлення до природи, хвилюючись і переймаючись долею лісових мешканців.

Наступною темою була «Листяні та хвойні рослини», де діти також були рятувальниками чарівного лісу. Працюючи над цією темою, учні дізналися про різні типи лісів, про те, яка рослинність для них характерна, чим вони відрізняються та яке значення мають у світі природи. Під час роботи в групах учням було запропоновано знайти правильний спосіб захисту лісу, а також зрозуміти і прорахувати вплив його знищення на людей, тварин, рослини і дику природу. Учні були настільки раді допомогти своїм героям, що створили такі послання, як

«Бережи ліс», “Живи в лісі” тощо. Завдяки цій діяльності учні дійшли висновку, що для того, щоб захистити ліс, потрібно висаджувати нові молоді дерева замість зрубаних.

Під час заняття «Дикорослі рослини рідного краю» учні ознайомилися з міфами та легендами про рослини рідного краю. Діти дізналися, що наші предки ніколи не збирали рослини для забави, а лише з певною метою. Вони також дізналися, що українці ніколи не викидали зірвані квіти на смітник, а сушили їх і використовували за призначенням (купали немовлят, заварювали чай, робили лікувальні настоянки, спалювали торішнє вербове гілля при випіканні пасок).

Учні дізналися, що українці ніколи не дарували живі квіти: «Зривати і дарувати квіти чи недозрілі плоди вважалося великим гріхом, бо це означало смерть (квіти приносили тільки на похорон, ними вкривали останню дорогу людини на землі і клали на могилу). «Зірвати квітку і подарувати її - знак горя, і те, що зроблено з рослиною, буде зроблено з людиною» [10, с. 427]. Під час уроку ми працювали над народними повір'ями: «Зірвеш квітку без потреби - випаде волосся», «Зірвеш лілію у ставку - русалка схопить за руку і затягне у вирву». Учні дізналися, що в минулому, коли діти йшли до школи вперше, вони брали з собою не букет квітів, а хліб, загорнутий у рушник. Коли дитина вперше йшла до школи, мати випікала спеціальний буханець хліба на щастя і долю і вишивала його на рушнику, щоб полегшити шкільне життя і допомогти їй краще вчитися. Рушник висів на почесному місці і мав постійно нагадувати вчителям про їхню велику місію - навчати мудрості, довіреній їм батьками, і спрямовувати дітей на добрі справи. Наприкінці уроку діти порівнювали сучасні погляди з традицією збереження рослин, яка існувала у їхніх предків.

З теми «Свійські тварини» діти дізналися, що українці дбали про тварин, яких приручили. Селяни спочатку годували худобу, а потім сідали їсти самі:

«Якщо хочеш бути чистим перед Богом, то спочатку треба менше думати: Якщо не давати води волам, вони ослабнуть і згорять.». [39, с. [39, с. 20]. У сільській місцевості України кожне домогосподарство мусило тримати тварин. Відсутність худоби була

Відсутність тварин в оселі була ознакою недбалого ставлення до них з боку

господарів, про неї говорили, що це «город, в якому і собака не залишиться».

Ця тема допомогла зрозуміти, як український народ ставився до своєї худоби. Корови здавна користувалися повагою в народі і вважалися основою сім'ї, оскільки вони вигодовували своїм молоком людських дітей. На Різдво пекли пиріг під назвою «рогач», а на Великдень завжди пригощали паскою. Існує також теорія про походження української назви, яка в перекладі з санскриту означає «земля биків, півнів і курей» [46, с. 21]. Коза вважалася символом родючості, і на свято Маланки водили співаючу козу. Півень вважався божеством-охоронцем від сил темряви, оскільки його співучий голос відганяв злих духів і «будив сонце» щоранку. Півнів часто вишивали на рушниках і малювали на печач. Коти вважалися найкращими друзями господарів, тому їх першими приносили в нову оселю, щоб допомогти налагодити стосунки. У продовження цієї теми під час розмови ми згадали вірші та пісні про котів, які підтверджують характеристики котів у фольклорі, а саме те, що вони допомагають розважати дітей, полюють на мишей та є домашніми помічниками.

Результати показали, що наші предки не утримували покинутих або безпритульних тварин. Результати показали, що у наших предків не було покинутих чи безпритульних тварин. Під час бесіди студенти дійшли висновку, що українці судять про ступінь доброти людини за її ставленням до тварин.

Під час експерименту ми проводили екскурсії.

Тема. «Спостереження за осінніми змінами в дикій флорі та фауні»: «Екскурсія на лоно природи в рідні краї» була спрямована на ознайомлення учнів з природою рідного краю, цілющими властивостями лікарських трав, українськими народними віруваннями, звичаями, обрядами та фольклором, а також на виховання бережливого ставлення до природи рідного краю. При організації екскурсій були використані наступні методології: 1) доцільність; 2) безпека учнів та навколишнього середовища; та 3) емоційний контекст (враження, отримані від екскурсії [81]). Зручність потрібно враховувати на підготовчому етапі, оскільки труднощі, яких зазнають учні за день до екскурсії, впливають на їхню мотивацію до поведінки в природному середовищі. Тому вони мають бути альтруїстичними, сприяти обмеженню інстинкту споживання та бути корисними і безпечними для

природи. Бажано брати з собою на екскурсії фотоапарат або відеокамеру, щоб зафіксувати кольори та голоси природи. Ці матеріали можна використовувати в комунікативних виступах та візуальному мистецтві в класі.

Під час екскурсії учні збирали рослини, щоб скласти букети, які будуть використовуватися як талісмани класу. За словами вчительки, наші бабусі робили такі букети наприкінці літа, щоб не надто пошкодити рослини. Це було пов'язано з тим, що з настанням осені квіти зникали. Зрізали їх ножицями, щоб не пошкодити коріння. Перед тим, як зрізати першу рослину на щастя, предки просили пробачення: «Залиш коріння і віддай нам своє вміння. Не ми тебе зриваємо, а Бог посилає нам допомогу. Бог віддає тебе в наші руки, щоб душа не знала страждань». Детальний конспект уроку можна знайти в Додатку Г.

Урок-етноказка «Пригоди в еко-країні Суми». Сюжет гри діти конструювали на основі інформації з книжки, розповідей вчителя на уроці «Досліджуємо світ» та батьків. В оповіданнях дітей використовувалися ті ж самі персонажі (Руша, Чугайстер, Разанчик і Диво), тварини, рослини та образи з народних казок про екологічні проблеми рідного краю. Для дітей молодшого віку вітрину з кросвордами можна оформити у вигляді чарівного книжкового дерева. На його «гілках» (як листочки) - книжки, і коли діти правильно відповідають на запитання екологічного кросворду, перед ними з'являється книжка в яскравій обкладинці. Динамічність - важлива риса дитячих заходів. Ви можете зробити це, якщо надасте перевагу активному спілкуванню з учнями. Наприклад, етно-лото «Дивосвіт корінних народів», дискусія «Що ми захищаємо?» в етно-лото, дискусія «Захист природи чи власного життя», екобумеранг «Що, якби?» в етно-лото, дискусія «Захист природи чи захист власного життя», еко-бумеранг «Що, якби. Що, якби?».

На етапі формувального експерименту було використано низку освітніх інструментів, які ідеально підходять для формування ціннісного ставлення молодших школярів до природи. Відеобесіди (слайд-бесіди) «Маланка і Василь», «Жайворонок», конкурс оповідань «Лялька-мотанка, іграшка, оберіг. », «Буслові папи» (назва печива, яке випікали на Благовіщення), етнокалейдоскоп природи «Природа на моїй землі впродовж років», «Я знаю, як відпочивати – і не шкодити

довкілля».

Завершальним етапом формувального експерименту став виховний захід на тему «Рослини і тварини в українській символіці» (Додаток Д). Власне, цей захід став підсумковим уроком, на якому учням ще раз нагадали, від чого рятували «чарівний ліс», чому зникають ті чи інші рослини і тварини, як захищати природу вдома, про норми і правила поведінки в природі. Учні також мали можливість проаналізувати проблемну ситуацію, в якій троє друзів вчинили руйнівні дії у своєму місті, а їхні друзі наслідували їхній приклад. У процесі роботи учні розмірковували над ситуацією, в якій маленький вчинок може призвести до великої катастрофи.

Таким чином, запропонована методика формування ціннісного ставлення до природи складалася з таких форм навчання: класні – уроки-казки, екскурсії, інтегровані уроки, уроки-ігри; позакласні – виховні заходи. Використовувалися такі методи і прийоми: розповідь, бесіда, заохочення, переконання, ситуації вільного вибору, контрастні методи.

Таблиця 2.5.

Динаміка рівнів ціннісного ставлення до природи

учнів початкової школи

(загальна кількість учнів 55 осіб)

Методи констатувального та формувального експерименту	Рівні сформованості ціннісного ставлення до природи								
	Високий (%)			Середній (%)			Низький (%)		
	К/Е	К/к	Е/к	К/Е	К/к	Е/к	К/Е	К/к	Е/к
Анкетування	16,3	18,1	31,5	54,5	57,6	56,4	25,5	24,3	12,1
Метод бесіди	18,1	20,8	35,4	56,3	55,6	53,4	25,6	23,6	11,2
Виконання практичних завдань	15,4	17,1	31,2	50,8	53,1	57,9	33,8	29,9	10,9

Для перевірки апробованої методики формування ціннісного ставлення до

природи у молодших школярів використовувалися ті ж методи, критерії та показники, що й на етапі формувального експерименту. Для отримання змін в основних показниках сформованості ціннісного ставлення до природи у молодших школярів у формувальному експерименті використовувалися відповідні вимірювання. Опрацювання результатів здійснювалося такими способами. Опрацьовувалися за допомогою математичних методів (для отримання середніх арифметичних величин). Аналіз результатів дозволив встановити динаміку рівня сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів основної школи. Результати констатувального етапу експерименту представлено в таблиці 2.5.

Аналіз кількісних показників свідчить, що в експериментальній групі порівняно з контрольною значно зросла кількість учнів з високим рівнем сформованості ціннісного ставлення до природи, натомість зменшилася кількість молодших школярів із середнім та низьким рівнем сформованості ціннісного ставлення до природи.

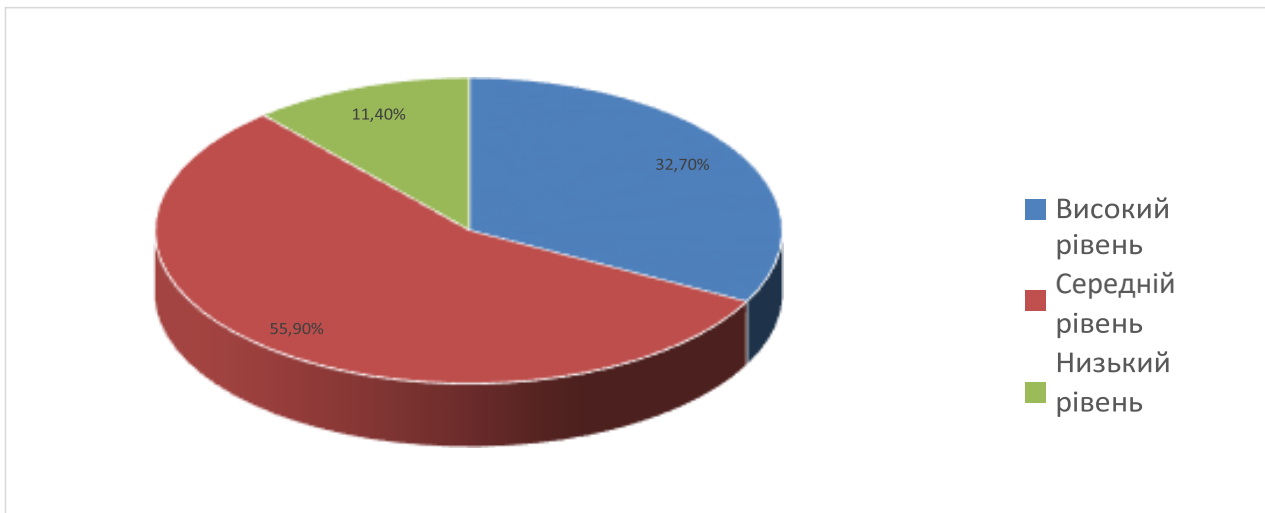
Згідно з отриманими даними, рівень знань про природу серед молодших школярів становив: високий рівень - К/к - 18,1%, Д/к - 31,5%; середній рівень - К/к - 57,6%, Д/к - 56,4%; низький рівень - К/к - 24,3%, Д/к - 12,1%.

Високий (К/к - 20,8%, Д/к - 35,4%), середній (К/к - 55,6%, Д/к - 53,4%) та низький (К/к - 23,6%, Д/к - 11,2%) рівень знань про природу. Бесіди були дуже різноманітними. Бесіди з учнями експериментального класу були невимушеними, учні охоче ділилися своїми знаннями, а інтерв'юеру потрібно було ставити менше додаткових і навідних запитань і зосереджуватися на напрямку думки. Учні контрольного класу, як правило, відповідали одним реченням або кількома фразами, не вдаючись у деталі.

Результати виконання практичних завдань під час експериментального дослідження (формувальний експеримент) також показали рівневу динаміку: високий рівень - К/К - 17,1%, Д/К - 31,2%; середній рівень - К/К - 53,1%, Д/К - 57,9%; низький рівень - К/К - 29,9%, Д/К - 10,9%.

Порівнюючи дані щодо рівня сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів загальноосвітніх шкіл, можна стверджувати, що запропонована методика формування ціннісного ставлення до природи дала позитивні результати. Виявлені

суттєві відмінності в зафіксованих числових показниках свідчать про ефективність використання етнопедагогіки в освітньо-виховному процесі. Результати

педагогічного експерименту представлені на рисунках 2.2 та 2.3

Рис. 2.2. Розподіл учнів за виділеними рівнями ціннісного ставлення до природи в експериментальній групі

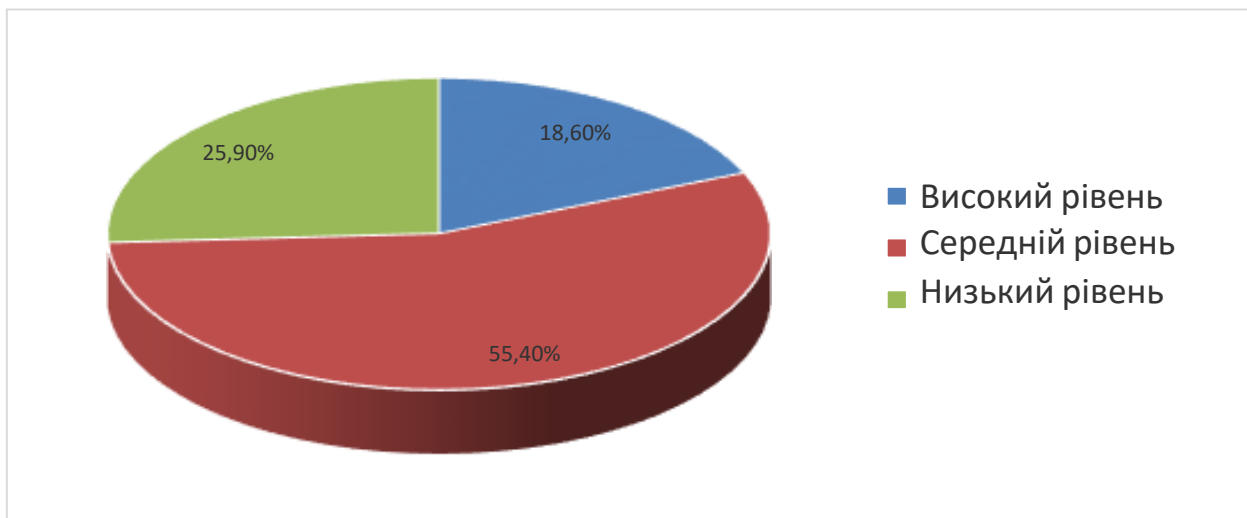

Рисунок 2.3: Розподіл учнів контрольної групи за обраним рівнем ціннісної свідомості.

Результати формувального експерименту свідчать про те, що в експериментальному класі збільшився високий рівень усвідомлення цінностей (+14,6%) і зменшився низький рівень (-18,2%). На середньому рівні відбулося незначне зниження двох показників. Це свідчить про те, що експеримент був ефективним у формуванні ціннісного ставлення до природи.

Висновки до розділу 2

Результати експериментального дослідження ціннісного ставлення до природи в учнів основної школи можна узагальнити наступним чином:

- у формуванні ціннісного ставлення до природи в учнів основної школи існують певні особливості, які зумовлені як віковими особливостями учнів, так і особливостями навчально-виховного процесу;
- для вивчення питання формування ціннісного ставлення до природи в учнів загальноосвітніх навчальних закладів необхідно якомога ширше охопити основні аспекти його параметрів. Саме цим зумовлений вибір методів дослідження (анкетування, інтерв'ю, практичні завдання);
- визначено рівні сформованості досліджуваних якостей (високий, середній та низький);
- результати експериментального дослідження дають підстави стверджувати, що сучасний стан сформованості ціннісного ставлення до природи у дітей молодшого шкільного віку в цілому є недостатнім. Визначено середній рівень поширеності сформованості ціннісного ставлення до природи в учнів основної школи, причому низький рівень удвічі перевищує високий;
- результати опитування вчителів свідчать про відсутність системного, цілеспрямованого та комплексного підходу до виховання ціннісного ставлення до природи у молодших школярів.

Результати констатувального експерименту виявили низку суперечностей у ставленні молодших школярів до природи:

- розуміння учнями необхідності охорони та примноження живої і неживої природи та байдуже ставлення до деяких природних об'єктів;
- бажання здійснювати природоохоронну діяльність та відсутність знань і мотивації для цього.

При розробці навчально-методичних матеріалів для планування та проведення експериментів на формувальному етапі до них було додано наступне змістове наповненн Розробка індивідуальних уроків з використанням цікавих елементів української народної культури (прислів'я, загадки, міфи, народні повір'я), українських народних персонажів, народних казок та народних традицій (у курсі «Я досліджую світ» було розроблено 10 тем). Враховуючи вік дітей, було сплановано та організовано виховні заходи на основі української народної культури (було сплановано та організовано три заходи). Інтеграція урочної та позаурочної діяльності була необхідною умовою процесу формування ціннісного ставлення до природи у дітей середнього шкільного віку.

Аналіз результатів формувального експерименту показав, що в експериментальній групі значно збільшилася кількість учнів з високим рівнем сформованості цінностей та зменшилася кількість учнів з низьким рівнем. У дітей контрольної групи спостерігається незначне підвищення рівня сформованості ціннісного ставлення до природи. Учні експериментального класу активні та зацікавлені на уроках, проявляють ініціативу та творчість, свідомо готуються до уроків, значну увагу приділяють дослідницькій діяльності та свідомо розширюють свій кругозір. Учні контрольного класу, з іншого боку, не виявляють достатнього терпіння для вирішення складних завдань і проблем і потребують регулярного заохочення з боку вчителя.

Порівнюючи дані щодо рівня сформованості ціннісного ставлення учнів до природи, можна сказати, що запропонована методика формування ціннісного ставлення до природи дала позитивні результати. Значні відмінності, виявлені в зафіксованих числових показниках, свідчать про ефективність використання елементів етнопедагогіки у навчально-виховному процесі учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було виявлено, що використання етнопедагогічних методик для формування ціннісного ставлення до природи у молодших школярів є ефективним підходом, що сприяє глибшому розумінню дітьми важливості природи і її збереження. Теоретичний аналіз, проведений у дослідженні, засвідчив, що ставлення до природи є відображенням ціннісних уявлень, які розвивалися впродовж історії людства та знаходять своє втілення в культурних традиціях різних народів. Етнопедагогіка, яка використовує багатовіковий досвід виховання на основі народних традицій, відіграє важливу роль у формуванні у дітей ціннісного ставлення до природи.

Особливістю етнопедагогічного підходу є те, що він базується на емоційно-художньому сприйнятті світу, що характерно для української культури. Через таку взаємодію з природою діти починають розуміти природу не тільки як ресурс, а як живий організм, що потребує турботи та поваги. Емоційні, пізнавальні та поведінкові аспекти цього процесу тісно взаємопов'язані і допомагають формувати гармонійне ставлення до природи. Ціннісне ставлення до природи у дітей проявляється через задоволення, радість, захоплення та бажання захищати навколишнє середовище.

У ході дослідження було розроблено методичку, що включала різноманітні форми навчання, такі як уроки-казки, екскурсії, інтегровані уроки та виховні заходи. Використовувались методи розповіді, бесіди, заохочення, ситуації вільного вибору, що дозволяли активно залучати дітей до процесу навчання. Особливу увагу було приділено єдності урочних та позаурочних форм роботи, що сприяло кращому засвоєнню матеріалу і формуванню стійкого ціннісного ставлення до природи.

Експериментальна частина дослідження включала оцінку рівня сформованості ціннісного ставлення у учнів до природи. Для цього було визначено критерії та показники, серед яких когнітивні (знання про природу, правила поведінки в природі, українські традиції охорони природи), емоційно-ціннісні (емоційне ставлення до природи) та поведінкові (типи поведінки учнів в природі). Результати

показали, що в експериментальній групі рівень сформованості ціннісного ставлення до природи зріс: 16,5% учнів досягли високого рівня, 54,9% — середнього, а 28,6% — низького. Після застосування методики результативність значно покращилась: високий рівень зріс на 15,7%, а низький знизився на 18,3%, що свідчить про ефективність використаних методів.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що методика, заснована на етнопедагогіці, сприяє формуванню у молодших школярів ціннісного ставлення до природи, покращуючи їх емоційне, пізнавальне та поведінкове ставлення до навколишнього середовища. Це дослідження є важливим внеском у розвиток методик екологічного виховання, особливо в контексті початкової школи, та підкреслює необхідність подальших досліджень, спрямованих на вивчення взаємодії школи та сім'ї у процесі формування ціннісного ставлення до природи через етнопедагогічні підходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко І. В., Пустовіт Н. А. Екологічна естетика: метод. посіб. для вчителів. Київ: Логос, 2012. 150 с.
2. Артеменко С. І., Соколовська Т. А., Борисенко О. С. Педагогіка співпраці. Харків: Знання, 2012. 328 с.
3. Асташова Н. А. Концептуальні основи педагогічної аксіології. Педагогіка. 2002. №8. С. 21–24.
4. Бабенко І. В. Теорія педагогічної діяльності в контексті сучасних наукових досліджень. Вісник освіти. 2017. №4. С. 67–71.
5. Барбашов І. Г. Новітні підходи до оцінювання учнів. Освітній процес: сучасні виклики. 2020. №5. С. 25–30.
6. Бондаренко Т. В. Стратегії навчання мовам в контексті європейських стандартів. Педагогічна майстерність. 2018. №4. С. 101–104.
7. Васильєва І. П. Навчання основам науки та техніки. Кривий Ріг: КДПУ, 2016. 350 с.
8. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. 308 с.
9. Гончарова Н. І., Лук'янова В. В. Технології інклюзивної освіти. Чернівці: Букрек, 2017. 190 с.
10. Горбачова Н. О., Шевченко Т. С. Інклюзивна освіта в Україні. Черкаси: Біблія, 2015. 180 с.
11. Гребенюк О. А. Організація навчального процесу. Черкаси : ЧНУ, 2012. 220 с.
12. Гречанюк Н. М. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі. Освітні технології. 2014. С. 112–114.

13. Гуменна В. І. Методи активного навчання. Педагогічний вісник. 2016. №4. С. 112–115.
14. Демченко О. В. Теорія і методика фізичного виховання. Київ: Вища школа, 2014. 250 с.
15. Дерев'янка І. О. Технічні засоби в навчанні. Наука і освіта. 2019. №4. С. 112–116.
16. Дробот О. М. Сучасні методи викладання іноземних мов. Методика викладання мов. 2015. №3. С. 22–24.
17. Енциклопедія освіти. Упоряд. Бех І. Д., Бібік Н. М., Биков В. Ю. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
18. Іванова О. Ю. Використання ІКТ у навчальному процесі. Педагогіка і психологія. 2014. №6. С. 56–58.
19. Іванова Т. М. Формування інноваційного мислення в майбутніх учителів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2017. 180 с.
20. Інститут педагогіки НАПН України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ipdn.org.ua>
21. Кириленко В. І. Стратегії розвитку національної освіти. Київ: Академія, 2011. 350 с.
22. Коваленко А. М., Лещенко Т. М., Лебедева Л. В. Сучасні педагогічні технології. Київ: Освіта, 2010. 290 с.
23. Ковальчук В. М. Теоретичні аспекти екологічного виховання. Проблеми сучасної педагогіки: зб. наук. праць. Київ: Пед. думка, 2015. С. 112–115.
24. Козлова Н. О. Психологія дитячої творчості. Психологія і освіта: зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. С. 58–63.
25. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyiya.html>

26. Кравченко С. С. Дидактика сучасного уроку. Освітній простір. 2015. №1. С. 28–32.
27. Кравченко Т. О. Теорія і практика навчання мовам. Київ: Наукова думка, 2014. 332 с.
28. Левченко І. Т. Психологія навчання. Київ: Нова думка, 2011. 284 с.
29. Литвинова І. М., Голубєва О. Г., Кошман Л. І. Інтеграція освіти в умовах реформування: досвід і перспективи. Харків: Основа, 2013. 270 с.
30. Мельник Л. В. Інноваційні методи навчання в сучасній школі. Освітні технології. 2016. №5. С. 48–52.
31. Мельникова Г. І. Розвиток когнітивних навичок у молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2018. 162 с.
32. Мурза О. В. Інтеграція гуманітарних наук у навчальний процес. Проблеми педагогіки. 2019. С. 43–46.
33. Панасенко А. В., Черкашин С. Г. Математика в початковій школі. Одеса: Маяк, 2013. 212 с.
34. Павлюк І. М. Методи оцінювання навчальних досягнень учнів. Педагогічний вісник. 2016. №2. С. 12–16.
35. Пироженко І. В. Психологія педагогічної діяльності. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 312 с.
36. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державного стандарту початкової освіти» від 30.08.2017 № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
37. Протасова О. М., Соловійова І. В. Мови як соціальний феномен. Львів: Літера, 2013. 215 с.
38. Прокопенко В. В., Роганова Т. П. Основи педагогічного проектування. Львів: Літера, 2016. 180 с.

39. Романова В. І. Культура мовлення і спілкування: теоретичні засади. Київ: Кондор, 2011. 325 с.
40. Савченко М. В. Розвиток критичного мислення в учнів. Київ: Академвидав, 2012. 225 с.
41. Сидоренко О. М. Формування морально-етичних цінностей у старшокласників: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2019. 168 с.
42. Скидан О. В. Аграрна політика в період ринкової трансформації: монографія. Житомир: ЖНАЕУ, 2008. 375 с.
43. Соловйова М. С. Психологічні аспекти розвитку комунікативних навичок. Психологія і педагогіка. 2020. №7. С. 33–36.
44. Соколова І. О. Методики розвитку критичного мислення. Освітня практика. 2017. №7. С. 30–33.
45. Сотникова А. П., Волкова О. П., Мартиненко Ю. В. Соціальна педагогіка. Харків: Фоліант, 2013. 288 с.
46. Система дистанційного навчання [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.eduspace.ua>
47. Стельмах В. І. Виховання екологічної свідомості у школярів. Виховання молоді: зб. наук. праць. Одеса: Одеський університет, 2017. С. 42–45.
48. Степаненко С. М. Теорія і практика дидактичного процесу. Черкаси: ЧНУ, 2015. 420 с.
49. Тарасенко Г. С. Природа як цінність. Цінності освіти і виховання: Науково-методичний зб. Київ: Б. в., 2007. С. 205–209.
50. Тимошенко І. Ю. Педагогічні інновації в умовах реформи освіти. Львів: Світ, 2014. 275 с.
51. Титова О. І. Вибір методів викладання іноземних мов у школах. Дидактика мовного навчання. 2018. №1. С. 60–63.

52. Тищенко Т. О. Формування соціальних навичок у підлітків. Психологія та освіта. 2016. С. 88–92.
53. Хижняк Н. О. Екологія та навколишнє середовище. Велика педагогічна енциклопедія. Київ: Юрінком, 2009. С. 432–434.
54. Шевченко І. І. Основи педагогічної психології. Київ: Літера, 2015. 246 с.
55. Шевчук О. В. Специфіка формування екологічної поведінки в учнів початкової школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2018. 214 с.
56. Яковлева Л. А. Психологія взаємодії в навчальному процесі. Київ: Вища школа, 2013. 315 с.
57. Янченко Н.М. Педагогічна діагностика. Одеса: Астропринт, 2015. 420 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для школяра

Інструкція. Перед тобою аркуш із запитаннями. Підпиши його. Уважно читай кожне запитання. Відповідай на нього так, як зможеш. Якщо ти не знаєш відповіді на запитання, залиш його без відповіді. Перед поясненням відповіді оберіть і обведи ту відповідь, з якою ти згоден.

П.І.

Що я знаю про природу

1. Чи знаєш ти, які умови необхідні рослині для життя та розвитку? Назви їх.

Так. Ні. _____

2. Чи знаєш ти, як посадити дерево. Якщо «так», опиши послідовність виконання дій

Так. Ні. _____

3. Чи знаєш ти, як потрібно перев'язати зламану гілку дерева? Як би ти це зробив?

Так. Ні. _____

4. Чи знаєш ти органи рослини? Назви їх.

Так. Ні. _____

5. Чи знаєш ти, чим птахи відрізняються від комах? Чим?

Так. Ні. _____

Як я ставлюсь до природи

1. Чи любиш ти природу? Чому?

Так. Ні. _____

2. Чи бережеш ти природу? Чому? Як ти це робиш?

Так. Ні. _____

3. Чи впливає природа на твій настрій? Як саме?

Так. Ні. Не знаю. _____

4. Чи любиш ти тварин? За що?

Так. Ні. _____

5. Чи є тварина у тебе вдома? Як ти за нею доглядаєш? Чи подобається тобі це робити?

Так. Ні. _____

6. Чи тривожать тебе екологічні проблеми? Чому? Які саме?

Так. Ні. _____

Мої дії, вчинки у природі

1. Які правила поведінки у природі ти знаєш?

2. Що ти зробив би зі сміттям, яке залишилось після твого відпочинку в лісі?

3. Що ти зробиш, коли побачиш пошкоджену кору дерева?

4. Що ти міг би зробити, щоб допомогти природі рідного краю?

Дякуємо за відповіді !

Перелік запитань для бесіди з учнями 2 класу з метою з'ясування їх рівня знань про природу.

Завдання 1. Знання про природу.

- Що таке природа?
- Хто живе в природі?
- Назви, що найцікавіше для тебе в природі?
- Чи може людина впливати на природу?
- Чи бувають в природі погані рослини або тварини?

Завдання 2. Про економію природних ресурсів

- Чи можна берегти природу вдома? Як?
- Чи потрібно берегти вдома воду, світло, газ, тепло? Чому? Як це можна робити?

Завдання 3. Правила поведінки в природі

- Чи знаєш ти, як себе потрібно вести в природі?
- Назви правила поведінки в природі?
- Що можна робити в природі?
- Що не можна робити в природі?
- Чому зникають деякі види рослин і тварин?

Дякуємо за відповіді!

Продовження додатку Б

Перелік запитань для бесіди з учнями 2 класу з метою з'ясування їх емоційного ставлення до природи.**Завдання 1.** Емоційне ставлення до рослинного світу.

- Для чого тобі потрібна природа?
- Чи є в природі погані рослини?
- Уяви, що трапилося б, якби в лісі зрубали всі дерева?
- Уяви, що трапилося б, якби зникли всі річки?
- Уяви, що трапилося б, якби зникли всі рослини?

Завдання 2. Емоційне ставлення до тваринного світу.

- Як ти думаєш, чим дикі звірі й пташки на волі, вони відрізняються від тих, що сидять в клітці?
- Як ти думаєш, чому діти ображають тварин, руйнують гнізда, мурашник?
- Чи є в природі погані тварини?
- Уяви, що трапилося б, якби в зникли всі тварини?
- Уяви, що трапилося б, якби в зникли всі птахи?

Завдання 3. Зацікавленість природничою тематикою.

- Про кого ви найбільше любите читати казки та оповідання?
- Що в природі найцікавіше для тебе? (Яке спілкування з природою тобі найбільше подобається?)
- Чи тобі потрібна природа? Навіщо?
- Чи може людина нашкодити природі? Як?

Дякуємо за відповіді!

Завдання, спрямовані на практичне виконання дій у природі
Завдання № 1 «Садимо деревце»

Подумай та оберіть дерево, яке б ти посадив біля свого будинку навесні:

(ялинка, береза, яблуня, тополя, верба, горіх, власний варіант)

Чому саме це дерево ти обрав?

А тепер оберіть усе необхідне обладнання для того, щоб ти зміг посадити своє деревце:

(компас, саджанець, відро, термометр, лопата, мікроскоп, сапка, граблі)

Завдання № 2 «Доглядаємо за зимуючими птахами»

Оберіть пташку, за якою б ти доглядав взимку:

(горобець, ворона, дятел, синичка, голуб)

А чому ти обрав саме цього птаха?

А тепер нагодуй свою пташу!

Анкета для вчителів

Для з'ясування сучасного стану рівня сформованості ціннісного ставлення учнів початкової школи до природи просимо Вас відповісти на запитання:

1. Як Ви вважаєте, сучасна школа забезпечує формування ціннісного ставлення учнів початкової школи до природи? Яким чином?
2. Як Ви розумієте поняття «ціннісне ставлення до природи»?
3. Які навчальні предмети, на Вашу думку, найбільше формують ціннісне ставлення учнів початкової школи до природи?
4. Яким чином Ви формуєте ціннісне ставлення учнів початкової школи до природи?
5. Чи організовуєте Ви позакласну роботу з формування ціннісного ставлення учнів до природи?
6. Яких труднощів Ви зазнаєте проводячи роботу з учнями по формуванню ціннісного ставлення до природи?
7. Яка наукова і методична допомога Вам необхідна для вирішення окресленої проблеми?
8. Які, Ви вважаєте інноваційні технології слід використовувати з метою ефективного формування в учнів ціннісного ставлення до природи?
9. Які, Ви вважаєте фактори (внутрішні чи зовнішні) впливають на формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи?

**Характеристика змісту освіти у 2 класі
щодо формування ціннісного ставлення
учнів засобами української
етнопедагогіки**

«Я досліджую світ» (2 клас)

**авт. Т. Гільберг, С. Тарнавська, Н.
Павич**

Тема уроку: Народні передбачення восени

Мета уроку:

ознайомити учнів із народними прикметами осені та особливостями підготовки тварин до зимівлі;

розвивати спостережливість, вміння аналізувати природні явища;

формувати ціннісне ставлення до природи через народні вірування і традиції.

Хід уроку

I. Організаційний момент (2 хв.)

Привітання.

Діти, привітаймо осінь, що щедро дарує нам тепло, красу і щось чарівне.

Налаштуймося на пізнання природи та її таємниць.

Перевірка готовності до уроку.

Що ми вже знаємо про осінь? Чого хотіли б навчитися сьогодні?

II. Актуалізація знань (5 хв.)

Бесіда-спостереження.

Які природні явища ви спостерігали останніми днями?

Чи знаєте ви прикмети, які допомагають передбачити погоду?

Загадка.

Листя падає з дерев, вітер приносить прохолоду, птахи збираються в дорогу. Що це за пора року? (Осінь.)

III. Повідомлення теми і завдань уроку (3 хв.)

Сьогодні ми дізнаємося, як за допомогою народних прикмет наші пращури передбачали осінню погоду, а також навчимося розуміти природу краще.

IV. Вивчення нового матеріалу (15 хв.)

Розповідь учителя про осінні прикмети.

Наші предки уважно спостерігали за природою. Вони помічали, що поведінка тварин і зміни в рослинному світі можуть розповісти про погоду.

Наприклад:

Якщо горобина вкрита багатьма ягодами — осінь буде дощовою.

Якщо лебеді довго не відлітають — зима буде теплою.

Робота з ілюстраціями.

Показ малюнків із зображенням осінніх явищ (листопад, збирання врожаю, підготовка звірів до зимівлі).

Обговорення: Як ці явища можуть підказати нам погоду?

Інтерактивна гра «Вгадай прикмету».

Учитель читає прикмету, а учні повинні пояснити, до чого вона стосується (птахів, звірів, рослин).

V. Закріплення знань (10 хв.)

Практичне завдання.

Розгляньте поведінку тварин на малюнках. Як вони готуються до зими?

Запишіть одну прикмету, яку ви запам'ятали на уроці.

Робота в групах.

Складіть невелику розповідь за схемою: «Прикмета — явище природи — прогноз погоди».

VI. Підсумок уроку (5 хв.)

Обговорення.

Що нового ми дізналися сьогодні?

Чому важливо знати і берегти народні прикмети?

Рефлексія.

Завершіть речення:

Сьогодні я дізнався...

Найцікавішим було...

Мені хотілося б...

VII. Домашнє завдання

Поспостерігайте за осінньою погодою. Спробуйте знайти прикмети, які підтверджуються у вашій місцевості.

Намалюйте малюнок на тему «Осінь і її прикмети».

Використані методи: розповідь, бесіда, робота в групах, спостереження, гра.

Матеріали: ілюстрації осінніх явищ, роздруковані картки із завданнями, таблиця з прикметами.

Цей урок допоможе дітям зрозуміти важливість природи, її циклів та народної мудрості, розвине у них відповідальне ставлення до навколишнього світу.

Розробка уроку-екскурсії «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь)

Тема. Спостереження за осінніми змінами в живій та неживій природі «У гостині Рода на лоні природи»

Мета: ознайомити учнів з природою рідного краю, цілющими властивостями лікарських рослин, з українськими народними віруваннями, звичаями, обрядами, фольклором; формувати екологічну поведінку в природі; виховувати ціннісне ставлення до природи, повагу та любов до української народної культури.

Обладнання: ножиці, підстілки, хліб, торбинки для збору природних матеріалів, засоби для фото- чи відео- фіксації.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Форма уроку: урок-екскурсія ««У гостині Рода на лоні природи»

Хід уроку

I. Організаційний момент. Оголошення теми , мети і завдань уроку.

В класі перед виходом зі школи вчитель нагадує правила безпеки на дорозі, оголошує мету екскурсії і ставить учням завдання:

– уважно придивіться і прислухайтеся до природи, бути спостережливим, побачити барви лісу, лугу, поля, почути голоси їх мешканців та звуки неживої природи;

– познайомитися з рослинним і тваринним світом рідного краю;

– зібрати опалі листочки, шишки, жолуді, каштани для створення композицій з рослинних форм.

II. Актуалізація опорних знань учнів. Вступна бесіда.

Перед тим як вступити на стежку, вчитель оголошує учням, що вони входять у гостинну Рода.

– Учні, як можна назвати одним словом все, що нас зараз оточує – трави, квіти, дерева, кущі, птахи, метелики, комашки?

– Так, це природа! А яка буває природа?

– Що належить до живої, а що до неживої?

– Як ви думаєте, від чого походить слово «природа». Чому вона так називається?

Продовження додатку Д

– найдавнішим Богом наших предків був Род – творець, родитель всесвіту і життя на землі. А все, що створив Род, і все що перебуває під його охороною називається природою.

Перш ніж вступити на лісову стежку, вчитель наголошує, що йти нею завжди потрібно обережно, щоб не зашкодити роду – природі, не наступити на комашок, не ламати гілки, не витоптувати рослини. (Вчитель пропонує вдихнути і відчути пахощі царства Роду, назвати його кольори, послухати мову мешканців тощо).

– У Рода є багато помічників-охоронців його царства – це лісовики й лісавки, польовики, водяники, болотяники, мавки, русалки, Чугайстер, дід Листин та баба Листина. Вони завжди стежать за порядком на природі, хороших і добрих людей охороняють та допомагають їм, а бешкетників можуть покарати, завести у хащі або в болото, пожалити кропивою, поколотити колючками, нагодувати отруйними ягодами та грибами.

Особливо любить приставати до людей Блуд, який і сам є неабияким бешкетником. Це – скинутий з неба злий дух., що не встиг приземлитися і завис у повітрі. Він чіпляється до кожного, хто випадково торкнеться його і змушує мандрувати, блукаючи колами аж до ранку. Блуд може набирати вигляду звірятка, метелика, птаха.

III. Інструктаж з техніки безпеки.

– Що потрібно робити, щоб не заблукати і не потривожити Блуда?

– перш за все, далеко не відходити, голосно не шуміти якщо когось Блуд все ж таки зачепить, то ні в якому разі не вестись на його мандри, а залишатися на місці і голосно кликати на допомогу.

IV. Первинне сприймання та усвідомлення нового матеріалу.

Обряд зривання (зрізування) першої рослини та подяка Матінці сирій Землі.

Ступивши на стежку, вчитель оголошує її екологічною. Учні обіцяють не чинити шкоду нікому з мешканців царства Роду і допомагати природі.

Вчитель показує рослини, які трапляються на шляху, розповідає про те, що у давнину українці вважали їх живими істотами і ніколи не рвали квіти без необхідності. Рослини можна було зривати з певною метою – для обрядових віночків, виготовлення ліків, купелю дітей, миття голови, задля прикрашання оселі до свят. Обрядове зілля і квіти ніколи не викидали у сміття, а висушували

Продовження додатку Д

і зберігали, щоб потім, при необхідності, використати для лікування людей і тварин. Проте зараз люди забули звичаї предків та почали зривати рослини просто так, щоб помилуватися чи понюхати квіти. Це призвело до того, що більшість таких рослин у природі зникла і ми можемо побачити їх лише на сторінках Червоної книги. Учні домовляються, що не будуть зривати просто так будь-яких рослин.

– А якщо ви хочете розповісти своїм друзям чи знайомим, яку гарну рослину чи квітку бачили, сфотографуйте її. Це подарує життя рослинці і ви пам'ятатимете свій відпочинок доки у вас буде фото.

– Діти, давайте подивимося довкола. Яка зараз пора року?

– А що трапляється з рослинами і тваринами восени?

– Чи будуть ці рослини милувати нам око зимою?

– Отже, ми з вами зберемо декілька рослин для спільного єдиного букету-оберегу класу. Зазвичай, наші бабусі робили такий букет наприкінці літа, щоб не завдати шкоди рослинам. Зрізувати рослини будемо ножицями, щоб не пошкодити коріння.

– Перед тим як зрізати квітку, наші предки просили у неї пробачення – проказували замовляння. Давайте його розучимо:

Коло тебе приклякаємо,

бо просити тебе маємо:

ти лиши своє коріння,

подаруй нам своє вміння.

То не ми тебе зриваєм –

Бог нам поміч посилає...

він дає тебе на в руки,

щоб не знала душа муки.

Потім вчитель зрізає гілочку, а учні віддячують Матінці Сирій Землі – кладуть окрасць хліба або монетку.

Вчитель розповідає учням, що за народними віруваннями матінка Сира Земля є дружиною Рода і матір'ю всього живого. Українці її дуже шанують, називають святою.

Продовження додатку Д

Ознайомлення з видами рослин

На екологічній стежці можна побачити і зустріти наступні лікарські рослини: Миколайчики. Синьо-голубі гілочки з колючими листочками і суцвіттям. Вони гарно виглядають у сухому букеті. В народній медицині використовують як відхаркувальний засіб. Деревій (кровавник). Має приємний бальзамічний запах, суцвіття білих дрібних квітів гарно виглядають у засушеному вигляді. Використовується, як лікувальний засіб при хворобах печінки. Спориш – спиняє кровотечу. Квітки Безсмертника – лікують печінку. Ромашка – використовується при запаленнях, лікує горло. Шипшина – лікує нирки, має багато вітамінів. Подорожник – підвищує кислотність підшлункового соку, загоює рани. Татарник – має лікарські властивості, його використовують при застуді сечового міхура, ним промивають рани, миють голову при лупі. В народній уяві він слугує оберегом від нечистої сили. А від нашого класу він буде відганяти погані оцінки, Збитки, Химерики, Брехунців та іншу нечисть, яка часто чіпляється до дітей.

Для виготовлення трав'яної іграшки зрізують ножицями по жмуту трави і зв'язують її в двох місцях резинкою, щоб не заплуталась. Можна відшукати і девясил, м'яту, звіробій та петрів батіг (цикорій білий).

На шляху екскурсії учням зустрінеться і полин гіркий. В народній медицині полин використовується для посилення апетиту і покращення травлення, він виганяє глисти, зупиняє діарею. За народними віруваннями, полин має і магичні властивості – відганяє нечисту силу від оселі. Його запах також відганяє набридливих мух, тарганів, міль.

А ще у гіркого полину є родичі – це чорнобиль та легендарна трава Євшан-зілля. У чорнобиля листочки мають два кольори, темно-зелений зверху і майже білий знизу, а запах схожий до полину.

Євшан –зілля – це легендарна рослина, яка повертає народну пам'ять. Його шукають люди, щоб повернути своїх рідних до отчого дому.

Продовження додатку Д

Перепочинок: легенда про Євшан-зілля

Колись давно на українське село налетіла татарська орда. Вороги винищили багато люду, а маленьких хлопчаків забрали у яничари, щоб зробити з них у майбутньому воїнів турецького султана. Жінка, у якої вбили чоловіка і забрали єдиного малолітнього сина, вирішила будь-що відшукати його і повернути в Україну. Мати двадцять літ шукала сина по світу і нарешті знайшла серед яничар. Він був схожий на свого покійного батька. Жінка наважилася підійти до нього, назвала по імені, але хлопець її не впізнав і навіть не міг зрозуміти, що вона говорить. Мати взяла хлопця за ліву руку, відхилила мізинчик і побачила родимку, сумнівів не було, це її Іванко. Очільник яничар відштовхнув нещасну жінку, а військо вирушило у похід. У матері стислося серце. А що, як яничари пішли нищити Україну? І серед них – її син. Такого жінка пережити не могла і зомліла...

Коли мати відкрила очі, над нею схилилася стара турчанка із кухлем води. Жінка напилася і хотіла подякувати по-турецькому, але турчанка заговорила українською мовою.

– Не дивуйся, насправді я українка, лише змарнувала свій вік у турецькому полоні. А коли втратила силу працювати, мене викинули напризволяще. Ось і живу на чужині і мрію ще хоч раз побачити Україну.

– Яке це щастя на чужині почути рідну мову, – мовила бабуся, – я спробую тобі допомогти, хоча б порадою. Повертайся додому в Україну і постарайся відшукати в лугах або степах Євшан-зілля. Воно дуже схоже до полину та має ще сильніший запах. Якщо ці пахощі вдихнути – згадаєш рідний край і неньку, а якщо гілочку Євшан-зілля прикласти до вуха – почнеш знову розуміти мову, якою спілкувався з малку.

Мати була вдячна старій і запропонувала повернутися в Україну обом.

Жінки довго добиралися до рідного краю, і раптом бабуся сказала:

– Я чую запах України і пахощі Євшан-зілля, воно росте десь поруч.

Мати оглянулася і побачила траву схожу на полин.

– Зірви гілочку і повертайся до сина, а я тебе почекаю в степу.

Продовження додатку Д

Жінка повернулась до Туреччини, знесилена підійшла до воріт Стамбулу, але охорона її не впустила. Коли зовсім стемніло, вона побачила вдалині вогні – то поверталися з походу яничари. Мати почала вдивлятися в обличчя, чи ж є серед них її Іванко, чи не загинув у бою, чи впізнає тепер він свою матір?

Раптом вона побачила свого сина. Євшан-зілля запахло ще сильніше і зашуміло голосом степу. Іванко сам повернув коня до матері, нахилився і поцілував її руку. Вона торкнулась зіллям обличчя сина, потім вух, очей і дала п онюхати. Син вдихнув пахощі і звернувся до матері українською мовою. Потім зіскочив з коня, кинув в бік воріт смолоскип, підхопив матір на руки, посадив на коня і помчав до морської фортеці, яку нещодавно захопили козаки.

V. Закріплення та осмислення знань.

Перепочивши, учні повертаються до школи. По дорозі можуть збирати жолуді, каштани, сухі гілочки та коріння цікавої форми.

При виході з лісу (парку) учні дякують Родові та Матінці Сирій Землі за дари, а лісовим мешканцям – Лісовичку, Лісавці або Польовику чи Чугайстрику за охорону і допомогу. Блудові, за те, що відпустив додому, не змушував блукати. По дорозі вчитель запитує про враження, проте чи варто зривати рослини без потреби. Учні домовляються завжди лише фотографувати їх, школярі пригадують назви лікарських рослин.

VI. Підсумки уроку

В школі зібрані рослини учні ставлять у відро з водою до завтра, а знахідки залишають у торбинках до наступного уроку праці.

Конспект виховного заходу «Рослини і тварини в українській символіці» для учнів 2 класу

Заняття на тему

«Рослини-символи українського народу».

Складання гербарію.

- Тема:** Рослини-символи українського народу
- Мета:** поглибити і розширити знання учнів про рослини-символи нашої країни та показати, як оспівував їх український народ; викликати інтерес до української спадщини, традицій, звичаїв та бажання їх наслідувати; сприяти формуванню поваги до свого народу та минулого; виховувати любов до рідного слова, свого краю; розвивати вміння творчої діяльності учнів.

Хід заняття

I. Організаційний етап

II. Повідомлення теми та мети уроку

Педагог: Кожна нація, кожен народ має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть і освячені віками. У народі існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Максим Рильський любив повторювати: «Той, хто не знає свого минулого, не вартий майбутнього». Кожен народ, кожна нація тримається на прадідівських традиціях, звичаях, символах, віруваннях. І тільки вивчаючи і знаючи ці традиції, ми зможемо передавати культурну спадщину свого народу, набуту віками, нащадкам. І таким чином підтримувати козацький рід, якому, як відомо, «немає переводу».

Український народ має безліч прекрасних і цікавих традицій та звичаїв. Я б, на сьогоднішньому занятті, хотіла б звернути вашу увагу на традиційні і водночас своєрідні й незвичайні уявлення українців про рослинний світ.

Рослини відіграють у житті людини велику роль. Рослини – це продукт харчування, це лікувальні засоби, корм для тварин, сировина для промисловості тощо. Рослини – «фабрики» кисню.

Деякі рослини – особливо важливі, вони є символами країн, народів.

Продовження додатку Е

Майже в усіх народів є рослинні символи: у канадців – клен, у росіян –

берізка. Для українців символом стала верба й калина. Усім відоме прислів'я: «Без верби й калини нема України». Крім верби і калини в Україні в особливій пошані і тополя, вишня, а серед квітів: барвінок, чорнобривці.

III. Мотивація навчальної діяльності

Вправа «Пісочний годинник»

Педагог: Пропоную вам провести вправу «Пісочний годинник». У кожного з вас на парті лежить аркуш у формі піщинки на якому ви повинні записати свої очікування від заняття, потім прикріпити у верхню частину пісочного годинника. Наприкінці заняття ті очікування, що справдилися, перемістяться у нижню частину пісочного годинника.

IV. Актуалізація опорних знань

Бесіда

Педагог: Давайте з вами пригадаємо:

1. Що таке квітка?
2. З точки зору більшості учених справжню квітку мають тільки покритонасінні. Хоча деякі дослідники вважають, що голонасінні теж мають квітку. Що вони вважають квіткою?
3. Для чого слугує квітка у покритонасінних?

Діти дають повні відповіді на кожне питання

Педагог: Ми з вами пригадали матеріал, який вивчали на попередніх заняттях. Згадали, що квітка – це видозмінений укорочений, нерозгалужений пагін з обмеженою здатністю до росту, метаморфізованими листками, призначений для запилення, статевого процесу і утворення насіння та плодів, що формується у квіткових рослин. Тепер давайте перейдемо до більш детального розгляду теми сьогоднішнього заняття.

V. Засвоєння нових знань

Розповідь педагога з елементами бесіди

Продовження додатку Е

Педагог: Споконвіку шанують в Україні квіти. Нема жодної української хати, біля якої дбайливі руки господині не влаштували б яскравих квіткових острівців. Вони милують око, ніжно хвилюють душу, міцно прив'язують наші серця до рідної домівки.

Наші предки обожнювали квіти. Квіти – постійні супутники нашого життя. Вони – на клумбах, у кімнаті, на газонах. Вони на вишиваних рушниках, скатерках. Ними розмальовують печі, стіни осель. А ще квіти є на нашому національному одязі. Квіти на плахті (частина жіночого українського національного костюма в Центральній Україні типу спідниці; виготовлялася з полотнищ барвистої клітчастої вовняної тканини; полотнища зшивали наполовину) й корсетці (вид традиційного для українців жіночого верхнього одягу, безрукавка, пошита в талію з кольорової тканини, характерний для східних районів України) символізують доброту, щирість душі. Квіти на рукавах сорочки оберігають від хвороби, злого ока.

Та особливим оберегом в Україні завжди був і є вінок. Це не просто краса, а «знахар душі». Бо в ньому є чарівна сила, що біль знімає, силу береже. Плетіння віночка – то своєрідна наука. Потрібно знати, з яких квітів і коли плести, яке зілля з яким вплітати поруч.

Вправа «Плетіння віночка» (імпровізаційна гра з дівчатками класу)

Педагог: Кожна мати дуже ретельно підходила до плетіння віночка для своєї доньки, всього в віночку дванадцять квіток, і кожна з них є оберегом. Всі ви для мене є дітьми тому мені б хотілося дівчаткам на щастя подарувати віночки. Але сплести їх ви зможете самі. На парті в кожній дівчинки лежить 12 квіток. Зараз ми разом зі мною по черзі будемо вплітати квіти у вінок, а я буду розповідати про значення кожної квітки.

Дівчатка вплітають в віночок по черзі квіти, педагог розповідає про їх значення

Педагог: До віночка вплітаються:

- мальва;
- калина;
- безсмертник;

Продовження додатку Е

- деревій;
- незабудка;
- чорнобривці;
- барвінок;
- любисток;
- волошка;
- ромашка;

- червоний мак;
- хміль.

Педагог демонструє дітям калину

Педагог: Калина – найчарівніша рослина, кущ, про неї складено найбільше художніх творів, пісень, легенд, прислів'їв, загадок. З давніх-давен вона була найулюбленішою рослиною, яка росла біля кожної хати українця. Калина давно стала символом України.

Вправа «Калина символ України»

Педагог: Діти, ви на сьогодні мали завдання: підібрати про калину пісні, легенди, прислів'я, загадки, дізнатися, яка вона в природі, яке має листя, квіти, про застосування в медицині та побуті.

Отож, вирушаймо всі разом у подорож до красуні калини – одвічного символу України.

Діти презентують заздалегідь виконане завдання

Педагог: В Україні особливу шану й популярність, крім калини, мали такі дерева, як верба, дуб, тополя, явір, липа.

Педагог демонструє дітям зображення дуба

Педагог: Дуб шанували за довголіття, міцність, вологостійкість. Знаючи ці його властивості, селяни використовували дубові колоди на нижні вінці (підвалини) при будівництві житла.

Педагог демонструє дітям зображення тополі

Педагог: Тополю теж вважали символом України, її саджали, якщо народжувалась дівчинка, у непомітному місці. Вона була ліками від малого зросту і незграбної постави.

Метод «Обмін знаннями»

Продовження додатку Е

Педагог: Краще за мене про рослини, які вплітали у віночок знають наші науковці, які і продовжать мою розповідь по матеріалам підготованим самостійно вдома. А ви по ходу їх розповідей конспектуйте все, що для вас буде цікавим та новим.

Виступи науковців (діти розповідають заздалегідь підготовлену інформацію)

Педагог демонструє дітям зображення деревію

1-й науковець: Серед квітів найпочесніше місце належало деревію. Ці

дрібненькі білі квіточки здалеку нагадують велику квітку, її називають у народі деревцем. Коли квіти одцвітають, вітер розносить насіння. Та де б не проросла ця рослина, вона завжди цвіте. Тому люди вплітають її до віночка, як символ нескореності.

Педагог демонструє дітям зображення ромашки та хмелю

1-й науковець: Ромашка— ця квітка приносить не тільки здоров'я, а й добро та ніжність. Вплітають її з гронами калини, з вусиками хмелю – символу гнучкості й розуму. Ця рослина здавна шанується у нас в народі, вона оспівана в піснях і легендах. Парубок часто порівнюється з хмелем.

Педагог демонструє дітям зображення волошки

2-й науковець: Квіти ніжно-синього кольору, ніби очі дівчини, вплітають у віночок як символ краси, здоров'я, сили. Це –волошки.

Педагог демонструє дітям зображення любистку

2-й науковець: У повному віночку сусідять волошка і любисток. А ще з цих квітів виплітають окремий віночок — віночок відданості.

Педагог демонструє дітям зображення безсмертника

Продовження додатку Е

2-й науковець: Безсмертник у віночку – символ здоров'я, він лікує багато хвороб, хоча на вигляд дуже скромний. Але кожна квіточка, якою б тендітною вона б не була, потрібна людям.

Культура нашого народу незвичайна, унікальна. До нашого часу збереглося багато свят, звичаїв, обрядів, і майже в кожному почесне місце займають квіти. Є такі звичаї:

- класти у першу купіль різні духмяні квіти;
- у купіль хлопчика клали любисток, щоб довго жив; чорнобривець, щоб був чорнобривим;
- у купіль дівчинки клали ромашку, щоб рум'яною була, калину, щоб красивою була, любисток, щоб люб'язною була.

Про красиву дівчину говорять: «Вона така гарна, наче в любистку купана.

Шкіра біленька, ніжна, коси шовкові».

Існує повір'я, що любисток – це зілля, яким можна причарувати когось. Через це в народі називають його любчик, люби мене, приворотне зілля. Справді, коли розтерти листочок цієї рослини, відразу розіллються пряні пахощі.

Найпочесніше місце в українській хаті завжди відводилось освяченим рослинам. В українського народу є три свята: Івана Купала, Маковія, Трійця, на які святять квіти. Наприклад, на Маковія (День семи святих мучеників Маковеїв) в церкві святить мак. Весною його розсівали по городах, а сухі квіти дівчата вплітали до своїх кіс, щоб не випадало з голови волосся. Якщо в дитини безсоння, то посвячені макові головки клали їй під подушку.

Педагог демонструє зображення маку

3-й науковець: Увагу людей завжди привертала яскрава краса маків. У народі співають:

«Нема цвіту кращого від маківочки,
Нема роду милішого від матіночки.»

Ця гарна квітка стала символом дівочої вроди. Парубки чіпляли маки у петличку. Червоний колір квітки символізував щирі й чисті почуття.

Продовження додатку Е

На Трійцю селяни розвішували на стінах житла клечення, вбирали хату снопиками лепехи, прикрашали образи пучечками пахучих васильків, м'ята, материнки. Під час весняних обрядових дійств молодь виконувала хороводні та ігрові пісні, шанобливо звертаючись до квітів і уславлюючи їхню красу.

Педагог демонструє дітям зображення полину і петрушки

3-й науковець: До оберегів також належать: полин і петрушка – від русалок на русалчин Великдень, м'ята, любисток, татарське зілля, якими прикрашали хати на Трійцю.

Педагог демонструє дітям зображення тирличу

4-й науковець: Деяким рослинам наші предки приписували навіть магічне значення. Могутнім оберегом вважалась квітка тирличу, яка, за народними віруваннями, відганяла нечисту силу. Часник боронив людину від чарів і всякого

лиха, його вплітали дівчатам у коси, а хлопчикам зав'язували у сорочечки.

Педагог демонструє дітям зображення м'ята, рясту, васильків і папороті

4-й науковець: Символічне значення мали й інші рослини: м'ята, ряст, васильки, папороть. Коли з'являлася перша зелень і зацвітав ряст, усі поспішали до лісу, щоб потоптати цю рослину. При цьому примовляли:

Топчу, топчу ряст, ряст.
Бог здоров'я дасть, дасть.
Дай, Боже, діждати,
Щоб на той рік топтати.

Вважалося, якщо людина «доторкнеться» до живої природи, вона набереться сил і здоров'я.

Педагог демонструє дітям зображення підсніжника

Продовження додатку Е

5-й науковець: Квіти підсніжника – провісника тепла, символ сподівань на краще майбутнє. У народі їх називають квітами надії. Завдяки своїй красі і тому, що вони одними з перших відкривають весняний карнавал цвітіння, підсніжники майже повністю винищені. Вони занесені до Червоної книги і потребують охорони.

Педагог демонструє дітям зображення конвалії

5-й науковець: Український фольклор розповідає про травневі квіти конвалії, що ці квіточки подібні до перлин. Запрошуючи дівчину до танцю, хлопець дарував їй букет конвалій. Обмін букетиками навіть означав згоду на одруження. Якщо ж дівчина була не згодна, вона кидала букетик на землю. Ця чудова квітка, яку називають «лілія долин», на грані винищення.

Педагог демонструє дітям зображення васильків

6-й науковець: А про васильки є в народі оповідь, що був собі колись молодий і гарний хлопець. На Зелені свята заманила його русалка в поле, залоскотала і перетворила на синю квітку. Відтоді й ростуть у полі ті гарні, трохи сумні квіточки. А звать їх ім'ям хлопця – васильками. Васильки – дуже запашні

квіти, раніше їх клали за ікони, прикрашали ними хрести у церквах. Васильки – символ святості, привітності, чемності.

Педагог демонструє дітям зображення цикорію

6-й науковець: Привертають до себе увагу світло-сині зорі квітівцикорію. Це петрів батіг. Його довге стебло майже безлисте. Якщо ним змахувати, то воно свистить, як справжній батіг. У народі назву цієї квітки пов'язували з ім'ям апостола Петра – учня Ісуса Христа. Цього святого вважали покровителем полів. Народ вірив, що апостол Петро, йдучи межею, хльоскає стеблинкою цикорію, як батіжком. А жучки і мушки, що сидять на колосі, злітають від того звуку догори і не сміють переводити хліба. Стародавні люди вірили, що шкідливі комахи

Продовження додатку Е

обминають ту ниву, де росте петрів батіг, і вважали цю рослину рятівницею хліба.

Педагог розповідає дітям легенду і демонструє зображення материнки

8-й науковець: Жили на світі хлопчик і дівчинка. Життя їх було веселим і безтурботним, бо зігрівала його любов і ласка доброї і ніжної матері. Та неждано спіткало родину горе – померла матуся. Поховали неньку, і zostалися діти сиротами. Щоденно ходять вони на могилу, благають матір встати, бо важко живеться сиротам. Одного разу, побиваючись за матусею, побачили діти на могилі ніжну запашну квітку. Вони повірили, що то з'явилась до них мати в образі квітки і назвали їїматеринкою.

Педагог демонструє дітям зображення чебрецю

8-й науковець: Магічними функціями народ наділяє чебрець– українське «євшан-зілля». Для українця саме ця рослина є символом Батьківщини, її брали з собою, від'їжджаючи на чужину, як згадку про рідний край. Трава чебрецю має надзвичайно ароматичний запах, який здатен зберігатися довгий час, навіть висушена трава при спалюванні дає ніжні пахощі степу.

Педагог демонструє дітям зображення соняшника

9-й науковець: Соняшник – символ Сонця, праці й достатку, сили і добробуту. Він – чи не найсильніший серед квітів... Соняшник знайшов своє місце під Сонцем. І не міг не знайти, бо постійно орієнтується на небесне Світило – повертає за ним свою схожу на Сонце голову. Тож Сонце його не засліплює, а це означає, що він не боїться осліпнути від успіхів чи досягнень...

Своєю невибагливістю до цвітіння та росту соняшник відображає якщо не безпроблемність, то малопроблемність. Бо він не «мучиться» проблемами, що робити, куди йти – він іде за Сонцем... Коли Сонце ховається за горизонтом на нічний спочинок, соняшник сумно опускає голову і згортає пелюстки своєї сонцесяйної корони.

Продовження додатку Е

Крім цього соняшник символізує Батьківщину: як соняшник повертає за Сонцем свою голову, так і людина думкою, словом і ділом звернена до своєї Вітчизни. Як Сонце для соняшника – єдиний і незамінний орієнтир, так і для людини Батьківщина – єдина і найвища цінність.

А сіяти соняшники треба по-особливому: або до схід Сонця, або після його заходу – тоді і врожай буде багатшим, і птахи не так клюватимуть.

Педагог демонструє дітям зображення чорнобривців

10-й науковець: Чорнобривці у народі називають по-різному жовтяки, бархатки, тому що яскраві суцвіття виграють у промінні сонця всіма відтінками лимонних та золотистих, жовтих, оранжевих, червонясто-коричневих барв. Але найпоширеніша назва – чорнобривці, їх назва пов'язана зі старовинною легендою про майстрів-чоботарів, які виготовляли особливо гарні святкові жіночі чобітки, що мали яскраво-червоні халявки та чорні голівки-чорнобривці.

VI. Закріплення знань та способів дій

Педагог: Сьогодні ви дуже багато дізналися про рослини-символи українського народу, тепер для кращого запам'ятовування матеріалу пропоную вам пограти в різноманітні ігри. Для цього ми з вами поділимося на групи.

Гра «Так чи ні»

Педагог: Гра «Так чи ні» полягає в наступному, я загадую будь-яку рослину, про яку сьогодні згадувалося на занятті і записую її назву на аркуші паперу, який ніхто не повинен бачити. Ви намагаєтесь відгадати задуману назву рослини, при цьому ставите мені запитання, на які я маю право відповідати «так» чи «ні».

VII. Рефлексія

Продовження додатку Е

Педагог: Чи сподобалося вам сьогоднішнє заняття? (*Відповіді дітей*)

Вправа «Пісочний годинник»

Педагог: Давайте ж дізнаємося чи здійснилися ваші очікування від сьогоднішнього заняття. Для цього нам необхідно перемістити піщинки у нижню частину годинника і висловити усно свої враження.

VIII. Домашнє завдання

Педагог: Домашнє завдання полягає в тому, що кожному з вас треба підготувати роботу реферативного типу про одну з рослин згаданих на сьогоднішньому занятті. Робота має містити зображення рослини, опис зовнішнього вигляду рослини, особливості її будови, умов проростання, значення в природі та житті людини.

Висновки.